

Najposle,
čovjek voli svoje želje,
a ne ono što je predmet želje.

BILTEN STANAR

ISSN 2406-1530

NOVINE INICIJATIVE ZA LOKALNU SAMOUPRAVU | BROJ 20&21 | JESEN 2023. | BESPLATAN PRIMERAK

Politički kapacitet ljudi u Srbiji

Vlast kao odgovor na ćutanje vlasti

Adolf Wissel, *Zemljoradnička porodica iz Kalemberga* (1939) i granični prelaz Republike Srbije

Branka Ćurčić

Kako ljudi danas u Srbiji učestvuju u politici? Glasaju i šetaju. Dakle, daju svoj glas na izborima i učestvuju na protestima koji se u ovom protestnom ciklusu dešavaju od 2016. godine. Takođe, oni koji se smatraju ozbiljnijim u nameri da se angažuju to najčešće čine postajući članovima političkih partija. Tako je najmasovnije članstvo ono partije na vlasti, s tim da je sasvim izvesno da se ljudi u nju ne učlanjuju zbog političkog angažmana, pa se s pravom postavlja pitanje da li je ona uopšte politička organizacija s obzirom na mehanizme korupcije, ucene i kapilarnog podjarmljenja kojima uspešno sprovodi depolitizaciju sopstvenog članstva i njihovog neposrednog okruženja, što ukupno čini gotovo polovinu stanovništva Srbije. Partija na vlasti nije političko mesto jer u njoj niko više nije zainteresovan za politiku i javnu stvar, već za očuvanje sopstvene egzistencije, odnosno života koji im je depolitizacijom obezbeđen i pristajanjem na korupciju zagaranovan. Ljudi koji se nameravaju politički angažovati takođe se učlanjuju u opozicione partije, od onih tradicionalnijih koje propagiraju stav da je politici mesto samo u partijama i državi, do novih i liberalnih koje se zalažu „za jednu nogu u institucijama, a za drugu na ulici“, dakle, među ljudima. Međutim, saradnja

sa ljudima, neformalnim inicijativama, pokretima i organizacijama civilnog društva koji ne moraju nužno biti članovi partije ostala je nejasna od kada se odustalo od *platforme* kao oblika organizovanja, a time i od mogućnosti da upravo svi oni učestvuju u donošenju odluka i u kreiranju politike stranke bivajući njeni prvi kritičari. Štaviše, primarna briga celokupne opozicije je izgradnja partijske infrastrukture, promocija sopstvenih aktivnosti i svakako osvajanje vlasti uzimanjem udela u njoj, te tim ciljevima biva podređena svaka podrška ljudima, odnosno sve što na ulici i sa ljudima radi.

Učiniti život ljudi boljim je primarna retorička preokupacija i partije na vlasti i opozicije, dakle mesto njihovog spajanja, uz snažno uverenje da je to moguće uraditi jedino iz pozicije vlasti – bilo da se ona održava ili osvaja.

Stoga je partijska racionalnost, odnosno racionalnost reprezentacije i deklarativnog zastupanja interesa ljudi ta koja uslovljava uključanje u politiku, a u krajnjoj konsekvenci u pitanju je sama *racionalnost vlasti* kao jedinog određenja politike u Srbiji. Za one koji su predstavljeni postoji čitav niz partijskih programa kojima će se jednom, po osvajanju vlasti, život učiniti boljim a time i ukupna egzistencija popraviti. Učiniti život ljudi boljim je primarna retorička preokupacija i partije na vlasti i opozicije, dakle mesto njihovog spajanja, uz snažno uverenje da je to moguće uraditi jedino iz pozicije vlasti – bilo da se ona održava ili osvaja. U tom smislu, između naizgled suprotstavljenih pozicija postoji konsenzus, tako da bi i vlast komotno mogla da stane iza izjave jednog opozicionog lidera da je probleme građana moguće rešiti jedino u *državnom kapacitetu*. To znači da se danas u Srbiji uključanje ljudi u politiku isključivo svodi na učlanjenje u partiju, odnosno, dominantna racionalnost politike jeste osvajanje vlasti partijama, grupama građana i izborima.

Danas je, međutim, neretka pojava da se nagovorom na politiku i retoričkim pokušajem mobilizacije ljudi najčešće kaže *da je sve politika*, a kada je sve, ona zapravo *nije ništa*. Banalna retorička proliferacija reči „politika“ ili, sa druge strane, njeno odbijanje, jedino može da se dovrši u postizanju *apolitičkog konsenzusa* koji je sveprisutan u srpskom

Kada je sve politika a svako prozvan opozicijom, na delu je politizacija koju sprovodi vlast, ali takva koja za jasan cilj ima apsolutnu depolitizaciju ljudi.

društvu iako se može činiti da je ono prezasićeno politikom. Jer prisetimo se, mnogi građanski aktivisti poslednjih godina bili su izričiti u odbijanju da svoje neformalne inicijative smatraju politikom, što je bio nedovoljno promišljen odgovor na populističku manipulaciju vlasti koja je insistirala da one to jesu, štaviše, da je njihova politika opoziciona politika osvajanja vlasti, što znači i rušenja aktuelnog režima. Kada je sve politika a svako prozvan opozicijom, na delu je politizacija koju sprovodi vlast, ali takva koja za jasan cilj ima apsolutnu depolitizaciju ljudi.

Ali šta je sa kapacitetom samih ljudi za politiku, odnosno, šta je sa njihovim subjektivnim političkim kapacitetom? Šta je to i kako se „meri“? Ono što najpre treba reći je da to nije bilo kakvo esencijalno i nepromenljivo svojstvo ljudi, niti se javlja sa pukim iznošenjem predloga prema državi, „već se pojavljuje pod pravilom onoga šta je moguće na strani ljudi“. Tačnije: „Kada takvi kapaciteti postoje i dobiju svoj oblik, oni se sukobljavaju sa državom, ali ne kao alternativna vizija države, već kao oni koji nose principe, predloge, koje država smatra nedopustivim, suprotnim sopstvenoj koncepciji vlasti i dominacije. Stoga, dakle, nikako nije po sredi napuštanje pitanja države, već uzimanja u obzir da ga više ne možemo činiti izvorom i ulogom formi subjektivacije na strani ljudi, kao i da je apsolutno potrebno istaći prostore svojstvene ljudima i njihove subjektivne i političke iskaze.“¹

Treba odmah reći da subjektivni politički kapacitet ljudi danas ne postoji ni na mnogim drugim mestima, a posebno ne u Srbiji, iako se i dalje mogu dešavati pobune, protesti i različite inicijative. Drugim rečima, politička sposobnost ljudi da sami vode organizovanu politiku bez racionalnosti vlasti, struke i nauke danas nije na delu. Pre svega zato što je dominantna alternativna vizija bolje države koja će se ostvariti izborima, a državna vlast kao predmet upravo jeste izvor i ulog za sve oblike subjektivacije i političkog kapaciteta ljudi. Ono što se može čuti na gotovo svim meridijanima je da ljudi koji se danas bune samo žele da ih vlast čuje, odnosno da čuje za njihove muke, uvaži njihovo postojanje i da ispuni njihove zahteve. Međutim, građani Srbije su i u tome posredovani i ne govore izravno, u sopstveno ime, jer oni danas protestuju na poziv opozicije podržavajući je nakon dužeg vremena, kao i njene zahteve prema državi. Pored toga što se pokazalo da ispostavljanje zahteva državnoj vlasti nije dovoljno bez organizacije i kapaciteta ljudi na čijoj se strani još uvek ništa nije dogodilo, odbijanje ispunjenja zahteva je „rešeno“ zgodnom cakom, ali ipak samo cakom, da ako vlast ne ispuni zahteve ispuniće ih opozicija kada je izborima osvoji. To je razvejalo svaku iluziju da je ulog protesta celokupni restart društva i promena koju je neophodno napraviti a koja je nakon dva masovna ubistva prizivana.

Opšti nedostatak političkog kapaciteta ljudi posledica je podele koju je uspostavila vlast, ali se proširila među svima nama, među građanima i političkom opozicijom, prihvatanjem kriterijuma podele, odnosno, polarizacije društva na one koji učestvuju u vlasti i na one koji još uvek ne učestvuju. Danas od opozicije možemo čuti „da su oni oni, a mi mi“. Taj kriterijum podele je specifičan i u tom smislu drugačiji od značenja koje, recimo, nosi kategorija odvojene države u Francuskoj. Pre svega jer građani govore o njoj i ističu da francuska država više nije država svih koji u njoj žive, što se pre svega odnosi na ljude nefrancuskog porekla. To je učinjeno konfenzionalizacijom i kriminalizacijom radnika stranog porekla. Kako radnik, odnosno rad, tamo više nije izvor bilo kakvog prava za strance, tako je u Srbiji sa građaninom koji to nije ukoliko ne učestvuje u vlasti. Lišen je gotovo svih prava što ga čini isključenim, pa bismo mogli reći da ga više ne čini ni stanovnikom Srbije, a kamoli akterom politike. A ako i pomisli da se angažuje na povraćaju svojih

prava, on se mora uključiti u borbu za osvajanje vlasti. Iz toga sledi da su u Srbiji danas građani samo oni koji imaju ili žele da imaju vlast.

Tehnika kojom vlast od podele društva na one koji imaju vlast i na one koji je još uvek nemaju čini jedini prostor politike, jeste njeno ćutanje i ignorisanje prava i zahteva.

Tehnika kojom vlast od podele društva na one koji imaju vlast i na one koji je još uvek nemaju čini jedini prostor politike, jeste njeno ćutanje i ignorisanje prava i zahteva. Svaka inicijativa građana završila se ćutanjem vlasti. A pošto je izravan i politikom neposredovan kontakt sa vlašću za rešenje problema građana izostao, mnoge inicijative su ih napustile iako su se oko njih okupile i odlučile se na izbornu borbu za državnu ili opštinsku vlast u čijem kapacitetu i njihov inicijalni problem treba da bude rešen. Nedvosmislen primer toga jeste situacija u Novom Sadu koji je evakuisan od građanskih inicijativa jer su se sve ulile u izbornu borbu za vlast i time manipulacije vlasti učinile stvarnim.² Setimo se da se iz vlasti često mogao čuti proročki poziv: „pobedite nas na izborima pa radite šta hoćete“. Međutim, impuls vlasti kod ljudi je tinjao i pre takve odluke, što se dalo videti na primeru izbora za savete mesnih zajednica, takođe u Novom Sadu, kada su građani osvojili nekoliko njih ali su to učinili stvarajući neformalne izborne liste čak i bez pritiska zakona i vlasti. Danas se rad građanskih saveta malo razlikuje od rada drugih mesnih zajednica koje vode članovi vladajuće partije, jer ne čine ništa da bi odbranile građanski karakter mesne samouprave.³ Institucionalni kapacitet političke subjektivacije ljudi, kakve su mogle da budu mesne zajednice a zatim i drugi oblici neposrednog, direktnog učešća građana u političkim procesima, i dalje stoji neiskorišćen, kao što je neostvaren i sav kapacitet civilnog društva. Možda je to tako baš zato što su mesne zajednice organizacije građana a mesna samouprava nije jedan od nivoa vlasti – vlasti koja se želi osvojiti.

Stoga, jedini odgovor na ćutanje vlasti koji možemo da vidimo jeste sama vlast, odnosno odluka da se ona osvoji. Zato kažemo da danas u Srbiji ćutanje vlasti a potom i politizacija građana koju ona vrši predstavljaju osnovni mehanizam njihove depolitizacije. Iako to može delovati paradoksalno, osnova depolitizacije građana jeste indukovana želja da učestvuju u vlasti čak iako će do njenog potpunog osvajanja u datim uslovima teško doći. Kakogod, vlast je svela pozicije u političkom prostoru na dve – na vlast i na opoziciju – ne ostavljajući prostor za bilo kakav drugačiji oblik angažmana, što je podržano trenutnim subjektivnim mišljenjem građana. To svodenje je jedino moguće videti ako zauzmemo distancu od političke situacije koju je uspostavila vlast, a koju reprodukuju i mediji i opozicija.⁴ Dakle, to je jedino moguće videti iz civilne perspektive.

Ali, ako građani imaju vlast ili žele da je imaju, zašto sve manje učestvuju u protestima i zašto se ipak masovno ne priključuju opozicionim partijama i borbi za vlast? Postoji uverenje da nisu promenili svoje opoziciono mišljenje koje će pretočiti u glas na izborima, iako sve manje šetaju. Novi Sad je opet egzemplaran, jer su u njemu na većini protesta učestvovali samo opozicioni partijski aktivisti, dok su ih građani obilazili kao da ih se protest, njegovi zahtevi i izbori ne tiču. To je očigledno uticalo na odluku organizatora da u Novom Sadu obustave proteste, čime je drugi grad po veličini u Srbiji zauzeo prvo mesto. Međutim, to nam i dalje ne daje odgovor na pitanje gde su građani ukoliko nisu tu, ako ne zauzimaju jednu od pozicija u podeljenoj i svedenoj političkoj situaciji u Srbiji. Možda nam u tome može pomoći pogled na situaciju u Rusiji, bratskoj autoritarnoj državi. Pored toga što je i u njoj mnoštvo ljudi individualnom korumpiranošću depolitizovano, u pogledu stavova o ratu u

Ukrajini istraživanja⁵ pokazuju da je njihova podrška ratu i vlasti koja ga vodi manje posledica jasne imperijalističke ideologije vlasti, a više duboke depolitizacije i demobilizacije ljudi na kojima počiva Putinov režim. Rusi koji staju uz režim veruju da on bolje poznaje geopolitičku situaciju na osnovu koje donosi odluke, dakle da postoji državno znanje koje im je nedostupno, i da oni sami nisu ti koji mogu i treba da artikulišu sopstvenu političku poziciju. Pomognuto represijom vlasti, njihovo mišljenje je, dakle, da je politika nešto u čemu i ne treba da učestvuju.

U Srbiji ljudi ipak ne završavaju u zatvorima zbog svog angažmana i, za razliku od Rusije, u njoj ne postoje zakoni koji bi legitimisali takve oblike represije. Time je ovdašnju situaciju možda i teže razlučiti iako nasilje postoji, kao što postoje pojedinci koji su ga pretrpeli i koji javno govore o njemu, za sada jedino u kapacitetu nove vlasti. Ono što u ovom trenutku može da bude zaključak je da građani imaju slobodu da se ne angažuju, iako opozicija danas od njih traži ne samo podršku već i angažman na izborima. Koliko je onih koji bi se angažovali ostaje jedan od nosećih problema za opoziciju, što joj istovremeno daje prostora za manipulaciju ukoliko naumi da ih prebrojava. Drugim rečima, građani imaju slobodu da, ako i odluče da učestvuju u politici vlasti glasanjem i šetanjem, ne učestvuju u artikulaciji sopstvenih političkih iskaza i pozicija. Takva „sloboda“ je krajnja i najočiglednija konsekvencija depolitizacije o kojoj je reč, a svodenje celokupnog političkog prostora u Srbiji na dve šine ne pomaže promeni situacije i ne vodi nigde. Postoji i treća, ali ta šina uglavnom vodi građane van Srbije.

I konačno, postoji li nešto što je moguće uraditi u ovoj situaciji? Smatramo da civilna perspektiva s obzirom na politiku nije iscrpljena i da je i dalje moguć politički rad ispitivanja i iznošenja singularnog i individualnog mišljenja ljudi s obzirom na izbore, partije, državu i vlast, čime se potencijalno može doći do novog načina razmišljanja a možda i do novih predloga s obzirom na njih. Odnosno, mislimo da je i dalje moguć rad na širenju mogućnosti inteligibilnog diskursa među ljudima⁶ čiji se interesi međusobno razlikuju ili uopšte nisu iskazani, a koji u današnjem svetu sve teže mogu da izbegnu jedni druge, kao što ne mogu da izbegnu ni samu vlast.

1 Silven Lazaris u saradnji sa Kler Nioš, *Hronologije sadašnjosti* 2018 – 2019, prevod i izdavač: GKP, Novi Sad 2020, str. 104–105.

2 Jedina inicijativa građana po ovom pitanju koja odudara od opisanog, jeste inicijativa građana u beogradskom naselju Stjepan Filipović, koji su sami organizovali sopstvene izbore za savet svoje mesne zajednice i za članove saveta izabrali svoje komšije. Pogledati video dokument: https://www.youtube.com/watch?v=rZoKJd_dIKA

3 Nakon ovih izbora u manjim mestima u Vojvodini poraženi nezavisni kandidati-građani mahom su postali članovi opozicionih partija, dok su u Novom Sadu takvi kandidati pobedili i oslobodili mesne zajednice, ali su takođe postali članovi opozicionih formacija (izbornih lista, grupa građana).

4 Pored izborne borbe i jačanja sopstvenih organizacija, opozicija odustaje od pravljenja drugih prostora politike i time od dinamiziranja demokratskog života u Srbiji. Prvi zaključak koji možemo da donesemo u okviru procesa zagovaranja građanskog karaktera mesnih zajednica je da su demokratske opozicione političke stranke sa kojima smo se sreli otvorenije za saradnju na promenama opštih akata koji regulišu rad ovih institucija, a manje otvorene za obavezivanje da neće učestvovati na izborima za njihove savete mobilizacijom svojih članova. Umesto da ih prepuste građanima i civilnom društvu podstičući ih da učestvuju u lokalnim politikama, stranke ovaj prostor radije vide kao poligon za mobilizaciju novog članstva, ili kao volju lokalnih partijskih odbora koji imaju određeni nivo autonomije odlučivanja. Dakle, na delu je nerazumevanje značaja direktnog učešća građana u političkim procesima i sistema institucija mesne samouprave.

5 Istraživanje „Imperialist ideology or depolitization? Why Russian citizens support the invasion of Ukraine“, Volodymyr Ischenko, Oleg Zhuravlev, *Journal of Ethnographic Theory*, 2022.

6 Kliford Gerc, *Antropolog kao pisac*, XX vek, Beograd, 2010, str. 167.

Broj 20&21,
jesen 2023.

BILTEN STANAR

Izdavač: Grupa za konceptualnu politiku (GKP)
Pariske komune 42, Novi Sad
tel: +381 (0)21 6333 013
mail: konceptualnapolitika@gmail.com
www.gkp.org.rs & www.biltensanar.rs

Grafičko oblikovanje: Marijana Rot (Šloser)
Slike-montaže: Slobodan Stošić
Štampa: Forum/Magyar Szo, Novi Sad
Tiraž: 14.000
Distribucija: Nedeljnik NIN

Urednik biltena:
Branka Ćurčić, Branislav Dimitrijević i
Zoran Gajić
Ovom broju biltena STANAR doprineli su:
Dejan Atanacković, Petar Atanacković,
Branka Ćurčić, Nikola Đoković, Zoran Gajić,
Ivana Maksić, Dragan Stojković, Slobodan Stošić,
Dalibor Stupar, Ivan Živkov

Bilten STANAR je medij civilnog društva, odnosno medij zajednice kao zajednice istomišljenika koji nastoje misliti našu političku savremenost. Zasnovan je na politici civilnog društva i na posebnoj, lokalnoj i civilnoj perspektivi bez koje čovek koji danas misli isključivo geopolitički može biti samo pasivan.

CIP – Katalogizacija
Biblioteka Matice Srpske, Novi Sad
ISSN 2406-1530
COBISS.SR-ID 291479559

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
BEOGRAD

National Endowment
for Democracy
Supporting freedom around the world

Bilten STANAR se realizuje u saradnji sa Fondacijom Hajnrih Bel – predstavništvo Beograd i uz podršku Nacionalne zadužbine za demokratiju i Evropskog fonda za Balkan.

Stavovi izraženi u Biltenu STANAR su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove fondacija Hajnrih Bel, Nacionalne zadužbine za demokratiju i Evropskog fonda za Balkan.

Adolf Ziegler, *Četiri elementa: vatra, zemlja, vazduh i voda* (1937) i srpski grafiti

U potrazi za „društvom“

Od samouprave do potčinjavanja

Ivana Maksić

Pre dve godine navršilo se tačno 150 godina od *Pariske komune*, radničkog preuzimanja vlasti, koje je, iako kratkoročno, dovelo do artikulisanja i sprovođenja političkih zahteva, od kojih su mnogi danas nezamislivi. Reč je o ukidanju stajaće vojske i smrtnih kazni, dečijeg i noćnog rada, otpisivanju dugova i stanarina, kao i oduzimanju i nacionalizovanju crkvene imovine. Crkve je trebalo da postanu mesta političkog delovanja i obrazovanja. Radnicima je trebalo biti omogućeno vlasništvo nad proizvodnim sredstvima, uz priznavanje prava vlasniku fabrike na određenu nadoknadu. Zabranjeno je do tada široko rasprostranjeno kažnjavanje radnika. Tokom trajanja komune, postignut je visok stupanj radničkog samoupravljanja, a radnici su, uz ostale komunare koje su činili novinari, lekari, umetnici i svi politički aktivni građani koji su izgarali za pravednije društvo, bili uključeni u neposrednu vlast, odnosno neposredno *političko delovanje* i direktnu demokratiju. Komuna je bila izrazito antimonarhistički nastrojena, nastala je pod uticajem Prve internacionale, a crvena zastava koja je zamenila nacionalnu trobojku, simbolički je nastavila da se vijori i kasnije, idejno određujući Oktobarsku revoluciju, Španski građanski rat i druge progresivne pokrete i pobune. Iako žene tada nisu imale pravo glasa, tokom Komune su bile izrazito aktivne i organizovale su feminističke inici-

jative. Komuna je priznavala sva građanska prava strancima, bez obzira na poreklo i status, jer je svoju zastavu smatrala zastavom Republike celog sveta.

Uprkos važnosti političkog učinka, za Komunu se i danas vezuje „negativan predznak“ – zbog oružanog *preuzimanja* vlasti, iako je direktna demokratija, koja počiva na aktivnom učešću građana u vlasti, navedena još u revolucionarnom ustavu iz 1793, kada je pravo na ustanak proglašeno za „najsvetije pravo i najveću od svih obaveza“.¹

Desetine hiljada žrtava bile su rezultat upravo njenog brutalnog gušenja, odnosno odmazde koja je usledila tokom takozvane Krvave nedelje. Komunari su poraženi, između 10 000 i 20 000 njih je ubijeno, zatvarani su, kažnjavani prisilnim radom, proterani ili izbegli iz zemlje. Nastupilo je doba novih kolonijalnih osvajanja i eksploatacije zapadnog i severnog dela afričkog kontinenta i Indokine, čiji će rezultat biti milioni novih podjarmljenih i produbljivanje socijalnih i drugih nejednakosti.

Srbija je 70-ih godina 19. veka bila obeležena prodorom kapitalizma, snažnim birokratizmom i centralizmom. Biračko pravo imali su građani koji su plaćali „danak“ na imanje, rad ili prihod, a na svaka tri poslanika koja bi odabrao narod, dolazio je jedan koji je postavljao knez. Ustav je samo deklarativno garantovao slobodu štampe i udruživanja. Bila je to u suštini policijska država u kojoj je vladala cenzura.

Na spoljnom planu, Srbija je bila neposredno ekonomski potčinjena Austriji, o čemu svedoče i reči Bernharda Singera, člana austrijske Trgovačke i industrijske komore koji, u svojoj studiji, piše da sve zemlje koje su ušle u krug austrijskih ekonomskih i političkih interesa, uključujući i Srbiju „mogu imati svoje vladaoce, mogu ih šta više i zakaljiti, svoju zemaljsku autonomiju, svoje zakonodavstvo, svoje jezike i običaje očuvati, ali ekonomno i vojnički moraju se nama priljubiti.“²

Oko 90% stanovništva je živelo na selu gde se odvijala snažna pauperizacija, zahvaljujući ogromnoj prezađenosti. Položaj radničke klase, tada u nastajanju, bio je nepodnošljiv jer su neretko radili i više od deset časova dnevno u veoma lošim uslovima.

U toj i takvoj tadašnjoj Srbiji ipak je došlo do previranja i formiranja jedne nove političke snage koja se snažno suprotstavljala tadašnjim dvema političkim opcijama – liberalnoj i konzervativnoj. Mešanje policije u rad i kontrola izbora „opštinskih časnika“, dovela je do ideje o neophodnosti uvođenja *samouprave* kao načina razračunavanja sa birokratskim sistemom i militarizmom.

Kragujevac je zbog Topolivnice³ tada bio najznačajniji industrijski centar, a bio je i mesto delovanja Svetozara Markovića, člana Prve internacionale i prvog socijaliste i internacionaliste u Srbiji i na Balkanu. Kao neko ko je među prvima kritikovao mešanje državne vlasti u opštinske poslove, kao i velikosrpsku

politiku,⁴ smatrajući da bi pokušaj obnavljanja srednjovekovne države Srbiju na spoljnom planu učinilo osvajačkom, što bi je trajno posvađalo sa susedima, a na unutrašnjem – vojno-policijskom državom, zbog svog delovanja je već 1874. osuđen na zatvorsku kaznu.

U listu „Radenik“, pisao je, između ostalog, i o Pariskoj komuni, a u Kragujevcu pokreće *Javnost* (list za nauku i politiku) i *Oslobođenje*. U to vreme su mnogim tadašnjim francuskim studentima koji su se upoznali i povezali sa pariskim komunarima, oduzimate stipendije i oni su bili primorani da se vrate Srbiju, što je bio slučaj i Maše Kojića, koji je preveo „Istoriju pariske komune“.

Godine kada je proglašena Pariska komuna, vlasti u Srbiji su zajedno sa reakcionarnim snagama tražili da se zabrani list „Radenik“, a svi koji su blagonaklono gledali na ideju slobode i jednakosti proglašeni su ubicama, „zlotvorima otečestva“, „izdajnicima srpstva“ i „nihilistima“.

Uprkos represivnim merama, tih godina je ipak došlo do politizacije širih društvenih

1 Deklaracija o pravima čoveka i građanina iz 1793, 35. (poslednji) član.

2 Navedeno u knjizi Živomira Spasića, *Kragujevački crveni barjak 1876*, Radnički univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac, 1972, str. 13.

3 Premeštena je još 1851. iz Beograda.

4 Prvi je koji je kritički u svojim tekstovima upotrebio izraz Velika Srbija.

► slojeva – pre svega radnika, ali i učitelja i nastavnika. Prikupljali su se potpisati da knez Milan Obrenović podnese ostavku i ode iz Srbije, kako bi se proglasila republika. Dolazilo je do đučkih i studentskih pobuna protiv tada rasprostranjenog špijuniranja učenika od strane internatskih nadzornika i njihovog nasilnog izbacivanja iz škola, a tadašnji ministar prosvete je svu krivicu svaljivao na učenike – zanemarujući potpuno uzroke ovih nemira.

Kao građani koji su platili porez na rad, radnici Topolivnice su zadobili pravo glasa i mogli su birati svog predstavnika, odnosno opštinskog „časnika“. Iako ideja samouprave nije bila široko prihvaćena u uslovima stroge policijske kontrole, i iako je od 1665 ljudi koji su imali pravo glasa, glasalo samo 276, opštinska vlast je ipak oteta iz ruku povlašćenih slojeva, te su, nakon neuspele izborne prevare, pobedile pristalice ideja Svetozara Markovića.

*

Za tri godine će se navršiti tačno 150 godina od februarskih demonstracija u Kragujevcu, jedne od malobrojnih svetlih epizoda u političkoj istoriji Srbije, događaja koji je često opisivan kao odjek Pariske komune, ali je danas gotovo potpuno zaboravljen.

Građani su se te 1876. godine jednostavno okupili da proslave izbornu pobjedu koja je garantovala veću jednakost i bolje uslove života. Tom prilikom se gradom vijorila crvena zastava (barjak) na kojem je bilo ispisano *Samouprava*, svirali su se marševi i Marseljeza.

Zanimljivo je da je i kragujevački prota Miloje Barjaktarević podržao učesnike demonstracija i primio ih u svoje dvorište, nakon čega je pritvoren i izgubio je službu. A tadašnji profesor Gimnazije, Vuile Paštrmac, izjavljuje: „ovde treba da padne mrtvih, pa to da bude dokaz, da naš narod još nije za samoupravu, pa onda da nagrne vojska, pa sve da stegne, dovede pod komandu i dotera po starom.“⁵

Vrlo brzo su zaista i napravljene policijske zasede, a vojnici su hvatali i tukli građane koji su glasali za poverenje u odboru, govoreći pojedincima – *očeš samoupravu?* Milan Obrenović je izdao naređenje vojnom ministru za nalog komandantu kragujevačke stajaće vojske da „drži vlast u svojim rukama,

sve učesnike pohvata, izvede vojsku u svoju čaršiju i svakoga koji se usprotivi njegovim naredbama, iseče na komade, a na svetinu, koja bi smetala izvršenju naredbe da puca i inače, bez pardona, učini sve za obezbeđenje reda i primereno kazni i onih krivaca, koji nisu lično učestvovali u buntovnoj demonstraciji.“⁶ Tadašnji predsednik vlade, Ljubomir Kaljević, najavio je ostavku ukoliko vojni ministar pristane da izvrši ovu naredbu, upozoravajući kneza da je u pitanju „sokačka demonstracija“ koja ne predstavlja nikakvu pretnju, a da je nenaoružanim demonstrantima „jedina krivica što su nosili *Crveno barjače*, a ne zemaljsku zastavu“.⁷

Liberalno glasilo „Istok“ senzacionalistički izveštava da su u Kragujevcu izabrani „sankiloti“, odnosno „bezgačnici“ i da je opština pala u ruke nihilista. U novinama se iznose potpuno nerealni izveštaji da su ljudi sa crvenim komunskim barjakom hteli proglasiti varoš Kragujevac za „slobodnu i nezavisnu komunu“, da su demonstranti imali nameru da zapale Kragujevac, kao što su komunari zapalili Pariz. Zagrebačke narodne novine zameraju kragujevačkom građanstvu što nije bilo „srdačno da komunističku sablazan pripreči“.

Pobeda na opštinskim izborima koja je značila borbu za lokalnu samoupravu i za šire uključivanje masa u odlučivanje o poslovima i stvarima od zajedničkog interesa završena je pojačanjem represivnih mera, iscrpljivanjem i mučenjem politički aktivnih građana, a posebno tridesetorice optužene za „kolovođe“, koji su držani u pritvoru i po stotinak dana, bez dozvole poseta, neretko zaključani u jednoj jedinosti prostoriji u kojoj su bili primorani i da vrše nuždu. Zbog parole *Samouprava* došlo je do prebijanja na ulicama, otpuštanja radnika i učenika, novih hapšenja i saslušanja.⁸

Iste godine počinje i rat između Srbije i Turske, izlazi poslednji broj Markovićevo „Oslobođenja“, ukidaju se samoupravna prava i policija nastavlja da postavlja i smenjuje opštinske zvaničnike.

Dela građanske historiografije koja obrađuju period 70-ih godina 19. veka izostavljaju događaj poznat kao kragujevački Crveni barjak, a nekada ga i krivotvore. Na zidu svečane sale moje nekadašnje Osnovne škole „Svetozar Marković“ devedesetih godina još uvek

su stajala drvena slova reči *Samouprava*, ali su vrata koja su vodila iza scene male bine bila oslikana ogromnim portretom Svetog Save. Današnji Kragujevac je, nakon raspada SFRJ i talasa privatizacija, deindustrijalizovana kasaba u kojoj se kontinuirano i aktivno briše radnička, a u skladu sa revizionističkim politikama, veliča pravoslavna crkva i ekskluzivno „knjaževsko-srpsko“ nasleđe i istorija.

*

Jedna od najučestalijih rečenica kojom se danas u Srbiji nariče jeste „Mi više nismo društvo“, premda nije jasan vapaj za odbranu društva koje to više *nije*, odnosno kako bi se to, već raspalo društvo, branilo i od čega i koji bi bio njegov lepak ujedinitelj?

Kako to neoliberali, sa tolikom verom u preduzetničku moć pojedinca, odjednom žele društvo, *post festum*, decenijama nakon što je trijumfalno proglašen njegov kraj?⁹ Ne bi se li, u stvari, moglo reći da „društvo“ funkcioniše upravo onako kako je ustrojeno, jer, u suštini, ono predstavlja „samo senku koju bacaju sukcesivni oblici vlasti“. Tako je ono nekada bilo „ukupnost podanika apsolutističke države iz vremena Levijatana“, a danas „ukupnost ekonomskih aktera unutar liberalne države.“¹⁰

„Srbija među šljivama“ danas je Srbija među krimosima, a to što je veliki broj ljudi spreman da brani kriminalce i ratne zločince, direktna je posledica činjenice da je to u postojećem sistemu legalno, legitimno i probitačno. Kapilarna nije samo moć, nego i vlast koja je premrežila, potkupila i zakupila sve javne institucije i prostore. I premda aktuelni poredak puca po šavovima, i dalje se globalno gine za naciju i teritoriju, dok istovremeno potpuno zamire borba za slobodu i jednakost.

*

Koja je veza između geopolitičkih interesa i interesa određene lokalne zajednice, odnosno komunalnih, zajedničkih interesa ljudi koji je čine? Da li je održivo neprestano glasati u potpuno razorenoj infrastrukturi teritorije kojom vlada kriminalna vlast i miriti se, uvek i iznova, sa „izbornom voljom građana“? Je li moguće artikulirati politiku izvan prostora

„Srbija među šljivama“ danas je Srbija među krimosima, a to što je veliki broj ljudi spreman da brani kriminalce i ratne zločince, direktna je posledica činjenice da je to u postojećem sistemu legalno, legitimno i probitačno.

birališta i ima li ime prostor koji bi njoj immanentan antagonizam učinio mogućim? Ili se, pak, današnji politički kapacitet ljudi iscrpljuje u davanju legitimiteta vlasti, odnosno, u jednoj rđavoj beskonačnosti saučesničkog i (bez)interesnog potčinjavanja?

Od jasno iskazane želje za samoupravom u devetnaestovekovnoj Srbiji, naš današnji nedosanjani san je mirna „smena vlasti“, pa možda i ne treba da čudi što protestni zahtevi koje ispostavljam i artikulišemo uistinu više nisu politički, već isključivo - stranački.

5 Živomir Spasić, *Kragujevački crveni barjak 1876*, Radnički univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac, 1972, str. 71.

6 Isto, str. 82.

7 Isto, str. 83.

8 Među glavnim pitanjima na saslušanju bilo je „Kao državni sluga, kako ste mogli ići pod zastavom koja nije srpske, već je crvene boje i revolucionarna?“, str. 95.

9 Ovde mislim na čuvenu izjavu M. Tačera da ne postoji društvo, već samo pojedinačni muškarci, žene i porodice.

10 Nevidljivi komitet, *Našim prijateljima*, sa francuskog preveo Đorđe Čolić, FMK, Beograd, 2016, str. 144.

Arthur Kamf, *Nebeski saputnik (nepoznata godina) i barikade na Kosovu*

Mesta neposredne demokratije ili čuvari gradske vlasti

Šta opet hoćete s tim mesnim zajednicama

Arthur Kampf, *Venera i Adonis* (1924) i Banjska

Dalibor Stupar

Imaju li uopšte građani mesta u našem političkom sistemu, osim da izađu na izbore i zaokruže brojeve ispred partijskih lista?

Jesu li građani spremni za samoorganizovanje? Jesu li za demokratiju od najnižeg nivoa, od mesnih zajednica? Hoće li konačno da se uključe u njihov rad sada kada su svesni da su im partije oduzele svaku i najmanju mogućnost da utiču na sopstvene živote? Imaju li uopšte građani mesta u našem političkom sistemu, osim da izađu na izbore i zaokruže brojeve ispred partijskih lista? Na koji način mogu da prekinu stranačko svojatanje države? Treba li im u tome pomoć opozicionih partija?

I, zbog čega bismo uopšte razgovarali o mesnim zajednicama kada nam u decembru sledi prvo poluvremeno lokalnih izbora, da bi drugo bilo odigrano na proleće?

Teško da iko može dati tačne i konkretne odgovore na sva ova pitanja, pogotovo ne bazirane na nekakvim istraživanjima ili studijama.

Kako su tokom prethodnih meseci ocenili brojni sagovornici STANARA, osnovni problem je potpuna marginalizacija te prve stepenice na putu koji građani svakodnevno prelaze u pokušaju da urede svakodnevni život.

Umesto mesta u komšiluku na koja su svi upućeni i gde mogu da proslede svoje pritužbe, primedbe, predloge i inicijative, mesne zajednice prekalifikovane su u čuvarke gradske vlasti. Do toga je došlo zahvaljujući sprezi više elemenata:

aktuelnog političkog sistema, promenjenih izbornih pravila, strahovite partijske mobilizacije, zatiranja političke svesti, ali i besomučnog laganja, targetiranja i napada na sve koji ne misle poput vlasti.

U Novom Sadu su od 2017. godine, kada ih je SNS prvi put u potpunosti samostalno preuzeo, vrata mesnih zajednica prvo zatvorena za civilni sektor. Svi zahtevi za korišćenjem njihovih kapaciteta od strane građana posmatrani su isključivo kroz političku lupu, bez obzira iz koje oblasti dolazili, te je sito postalo ekstremno gusto i kroz njega nije mogla da se probije nijedna kritička reč. Iz takvih mesnih zajednica prestale su da stižu inicijative u gradsku skupštinu, bukvalno je ugašen institut zborova građana, a prostorijama je namena prenamenjena za naprednjačku promociju i manipulaciju najugroženijim delovima društva.

Gradanska mesna samouprava

Onda je došla 2021. godina i neki građani su odlučili da je dosta, da je pasivnost opozicije neizdrživa i neopravdana,

Iz takvih mesnih zajednica prestale su da stižu inicijative u gradsku skupštinu, bukvalno je ugašen institut zborova građana, a prostorijama je namena prenamenjena za naprednjačku promociju i manipulaciju najugroženijim delovima društva.

te da stvari treba uzeti u svoje ruke. Ideja je iznedrila *Inicijativu za mesne zajednice*, koja je u formi FB grupe i danas aktivna, a koja je pomogla da se zainteresovani upoznaju i bolje organizuju.

Na kraju je naprednjacima (koalicioni partneri im nisu učestvovali u izborima, kao ni opozicija) na crtu stalo 80 samostalnih kandidata. Tokom procesa kandidature bilo je i više zainteresovanih ali su oni, iz različitih razloga, odustali od trke. Konačan rezultat nezapamćene bitke jeste ulazak 25 građana u savete više mesnih zajednica, od čega je većina osvojena u tri MZ na Limanima.

Pobeda je utoliko veća kada se uzme u obzir da je na nezavisnog građanina/građanku Novog Sada nasrnuo Aleksandar Vučić lično, sa svom mašinerijom straha i ucena. Imali smo tako, da se podsetimo, hiljade flajera sa kojih se veselo osmehivao dvojac Vučić-Vučević, iako nijedan od njih niti živi niti će ikada živeti na Telepu, Sajlovu, Adicama ili Šangaju. Da ne podsećamo sad na brendiranu SNS kafu, ratluke i ostalu standardnu marketinšku ponudu, uz tradicionalne pritiske na birače.

Koliko im je bilo stalo da se dočepaju apsolutno svih mesnih zajednica, najbolje ilustruje poseta Andreja Vučića lično nekima od njih na dan izbora.

Kasniji poraz izazvao je bes Aleksandra Vučića jer nije mogao da se pomiri s činjenicom da je negde neko, noseći njegovo ime, izgubio. On je taj poraz bukvalno shvatio kao lično svoj!

Tadašnji gradonačelnik Novog Sada, Miloš Vučević, po Vučićevom priznanju na Pinku, pitao ga je da li da ponište izbore u mesnim zajednicama u kojima su izgubili.

„Zvao me je Miloš Vučević i pitao to, a ja sam rekao da ako nema stvarnog razloga za poništenje, da to ne rade. Nemojte da se žalite, nego radite više, tako to rade džentlmeni“, rekao je Vučić tada, bez da priloži dokaze u korist poništavanja rezultata.

Situacija iz Novog Sada je, manje-više preslikana, zabeležena i u drugim mestima širom Vojvodine jer su naprednjaci

► svuda pokazali izuzetnu maštu prilikom smišljanja i uvođenja otežavajućih okolnosti za kandidovanje građana.

Mogu li građani i partije biti ravnopravni

Prošlo je od tada dve godine. Limanske mesne zajednice organizovale su zborove građana, pokretale različite inicijative, tražile odgovore nadležnih na pitanja građana. Trudili su se da budu spona u pravom smislu reči. Na polovini mandata takozvane „slobodne mesne zajednice“, po sopstvenom priznanju, imaju poprilično šarenolik odnos sa gradskom upravom. Pojedina preduzeća svoje obaveze sprovode bez problema, dok neka приметно kasne u ovim mesnim zajednicama. Odgovori uprave na različite inicijative uglavnom se svеду na ćutanje. Sve je, očigledno, zamišljeno tako da se mesne zajednice prikažu nesposobnim, te da građani priznaju svoju grešku i narednog puta glasaju „ispravno“.

U datim okolnostima, pojedini članovi saveta pomenu-tih mesnih zajednica i politički su se aktivirali. Formirali su Građanski pokret Bravo, koji je pored njih okupio i veliki broj aktivista kaljenih u ekološkim i drugim urbanističkim borbama, uključujući bitku za Šodroš. Pojedini su ušli u neke od postojećih opozicionih partija.

Da li je ta njihova odluka u redu ili nije, pokazaće vreme. Ipak, činjenica da su odlučili da se dodatno povežu sa istomišljenicima u okviru jedne organizacije samo je još jedan argument za tvrdnju da građanin kao pojedinac ne može mnogo ili može gotovo ništa. Sam sistem je takav.

Koliko smo kao građani i sami tome doprineli, takođe je podložno debati. Svaki put kad je neko izgovorio svi su isti, ne mogu ja tu ništa, šta ja mogu kao pojedinac, neću da se zameram, imam kredit/decu/posao u javnom sektoru... zakucao je dodatni ekser u kovčeg demokratije.

ŠBBKBB

Član 107. Statuta Grada Novog Sada precizira nadležnosti mesnih zajednica. Između ostalog, tu piše: „Savet mesne zajednice je osnovni predstavnički organ građana na području mesne samouprave“. Među njegovim ingerencijama nabrojano je i sledeće: „predlaže mere za razvoj i unapređenje komunalnih i drugih delatnosti na području mesne za-

jednice; pokreće inicijativu za donošenje novih ili izmenu postojećih propisa Grada“.

U Odluci o mesnim zajednicama, u članu 52, koji bliže određuje te nadležnosti, između ostalog navodi se i sledeće: Tačka 5: „predlaže mere za razvoj i unapređenje komunalnih i drugih delatnosti na području mesne zajednice, a naročito: „u oblasti urbanističkog planiranja i uređenja mesne zajednice, u izgradnji i održavanju komunalnih objekata, puteva i ulica na području mesne zajednice... zašтите i unapređenja životne sredine, uređenja i održavanja naselja i zelenih površina, stanje objekata komunalne infrastrukture i kvalitet komunalnih usluga.“

Dakle, na konkretnom primeru jasno je da bi, u slučaju da je SNS izgubila kontrolu nad MZ „Ostrvo“ na čijoj teritoriji se grade vijadukt i most na Šodrošu, pre donošenja tih odluka, tokom izrade Generalnog urbanističkog plana (usvojenog uz fizičko nasilje nad aktivistima 21. jula 2022. godine), bilo ozbiljnih problema za vlast da takav plan u tišini progura.

Savet MZ bi u svojoj borbi mogao da koristi mehanizme poput zborova građana i da zove nadležne da detaljno javno pred građanima iskažu svoju nameru pre nego preinače plan u skladu sa investitorskim željama. Takođe, mogli bi da pokušaju da spreče donošenje GUP-a različitim pravnim mehanizmima, ili makar da prolongiraju njegovo donošenje, što bi sigurno imalo daleko više odjeka u javnosti nego sama aktivistička borba. Ovakvo bi se borba vodila na dva koloseka.

Ja ne mogu, neka to neko drugo radi

U prethodnom periodu sam realizovao i objavio intervju sa predstavnicima nekoliko opozicionih partija o njihovim idejama za mesne zajednice i sve se one, makar načelno, slažu da bi ih trebalo prepustiti građanima. Jasno je da angažman u javnim poslovima jednostavno nije svakome prijemčiv. Neko će da pomogne u tišini a neko hoće „direktno na crtu“. Kako napraviti balans i iskoristiti svačiji potencijal?

Stranke su sada u kampanji za predstojeće izbore na lokalnu. U tome, kako vidimo, traže i aktivnu podršku građana za čuvanje kutija i druge poslove, čime bi se omogućili koliko-toliko fer izborni uslovi. Možda je tu šansa da se dve muve ubiju istim udarcem?

Što se izbornih pravila na tom nivou tiče, neophodno je pod hitno ukinuti liste i vratiti većinski sistem i pojedinačno kandidovanje, ukinuti overu potpisa podrške kandidaturi, zabraniti stranački propagandni materijal. Takođe, neophodno je povećati ingerencije MZ, vratiti im račune kako bi imale sopstvena sredstva. Na taj način građani bi shvatili da dobijaju u ruke mehanizme za poboljšanje uslova života u svom delu grada ili naseljenom mestu.

Druga šansa: Vojvodanski izbori

Iz prethodno navedenog više je nego jasno da SNS u Srbiji, kada su izbori u pitanju, ima strah jedino od pobunjenih i samoorganizovanih građana. Partije su uspešno marginalizovane i rastočene.

Sada SNS taj strah ponovo dokazuje izmenom izbornih pravila u Vojvodini, za koje tvrdi da su tehničke i da ne za-diru u suštinu izbornog postupka, a da je to bila obaveza nakon izmene Zakona o izboru narodnih poslanika i Zakona o lokalnim izborima, donetim još 2022. godine.

Novе odredbe, između ostalog, eksplicitno zabranjuju koaliciju grupe građana i političkih partija.

Prvi naprednjak u vojvodanskom parlamentu, DMITAR Stanišić, nije odgovorio zašto se čekalo dvadeset meseci kako bi se izvršilo to tehničko upodobljavanje, ali je na kritike u vezi sa grupama građana odgovorio da do sada ni u jednom izbornom ciklusu za pokrajinske izbore nije zabeležena koalicija političke stranke i grupe građana. To bi, valjda, trebalo da znači da ne postoji interes za takvom koalicijom. Mada, pre bi se moglo reći da postoji, a da očigledno ne ide u korist vlasti pa bi tu opciju valjalo eksplicitno zabraniti.

Eto dakle, vlast je ponovo jasno stavila do znanja da se najviše plaši aktivnih građana. Onih koje ne vezuje nikakva hijerarhija ili stranačka disciplina, pa zbog toga ne mogu biti ucenjeni ili potkupljeni nekakvim sinekurama i položajima. I ona radi sve što joj je u moći da takvi ne stanu nasuprot njihovim kandidatima. Očigledno je da su bili dovoljno glasni, pa ih je prozvala „eko teroristima“ i „eko džihadistima“, ekstremnim levičarima i „samozvanim antifašistima“.

Etiketiranjem je pokušala da ih drži podalje od običnih građana i njihove solidarnosti, istovremeno upozoravajući svoje biračko telo da ne potpada pod uticaj potencijalno opas-

Ivo Saliger, *Dijanin odmor* (1940) i zrenjaninska deponija

Svaki put kad je neko izgovorio svi su isti, ne mogu ja tu ništa, šta ja mogu kao pojedinac, neću da se zameram, imam kredit/decu/posao u javnom sektoru... zakucao je dodatni ekser u kovčeg demokratije.

Hipotetički, opozicija bi u mesecima do izbora, prilikom obuke građana za izborne radnje, istovremeno mogla da ih pripremi i za izbore za mesne zajednice za koje će nakon lokalnih ostati svega nešto više od godinu dana. Očigledno je da su već aktivni, ovaj korak bi mogao biti nadgradnja njihovog aktivizma i preuzimanja stvari u svoje ruke.

Opozicija može da im obeća da će u svim lokalnim samoupravama u kojima sruši naprednjake, zajedno sa građanima pristupiti izmeni odluka o mesnim zajednicama i iz njih izbaciti sva pogubna naprednjačka rešenja i doterati procedure tako da više ne bude moguće zarobiti MZ na način na koji je to uradila SNS.

nih osvešćujućih ideja, racionalnih i relevantnih pitanja koja potonji postavljaju i donose. Smanjen broj potpisa neophodan za kandidaturu na pokrajinskom nivou možda je šansa da se grupe građana okupe na jednoj listi i, ko zna, čak uđu u skupštinu.

Pitanje je jesu li opozicione partije svesne značaja koji vlast očigledno pridaje aktivnim pojedincima? Nejasno je da li su i sami građani i njihove neformalne inicijative svesni svog značaja i straha koji izazivaju u vlasti? Pitanje od milion dolara je na koji način će tu informaciju obraditi? Šansa, očigledno, postoji, sada je društvu hitno neophodan jasan odgovor na pitanje hoće li ona biti iskorišćena ili prokockana.

Perspektive srpskog društva s kvazielitama

Na putu do šljive ispod koje ćemo svi stati

Ivan Živkov

Često se može čuti kako nam je društvo duboko podeljeno, da postoji nepremostiv jaz između „dve Srbije“ koje su vrednosno nepomirljive i poziciju države u međunarodnim okvirima doživljavaju sasvim drugačije. Da li je zaista tako?

U atmosferi opšte podrške javnosti tadašnjoj jugoslovenskoj politici „miroljubive koegzistencije“ u svetu, u Beogradu je 1989. godine, samo dva meseca pre pada Berlinskog zida i opšteg kraha blokovske podele sveta, održan Samit nesvrstanih zemalja. Deset godina kasnije, u Beogradu je pod NATO bombama vladala antizapadna histerija uz razbojničke napade na ambasade SAD i najuticajnijih članica EU. Još jednu deceniju kasnije, u istom tim, tada prijateljskim ambasadama, ili bar uz njihovu svesrdnu pomoć, kreirao se i održavao proevropski vrednosni obrazac srpskog društva. Poslednjih deset godina smo svedoci zatvaranja kruga spoljnopolitičkog i vrednosnog usmerenja ovdašnje političke elite, a za njom i većinske javnosti, što je najbolje vidljivo kroz pokušaje zauzimanja neutralne (nesvrstane) pozicije prema ratu u Ukrajini, odnosno jačanje veza s istočnim silama, pre svega s Kinom, u nameri da Srbija ne bude (samo) zapadna kolonija.

Nedvosmislena većina građana Srbije je protiv ulaska naše zemlje u Evropsku uniju, pokazalo je istraživanje agencije Ipsos početkom 2022. godine. Samo 35% građana u tom

trenutku je podržavalo nastavak evrointegracija, a nakon godinu dana, posebno nakon majske tragedije za koju je vlast optužila „zapadne vrednosti“, i ponovnog oružanog sukoba na Kosovu uz ljudske žrtve, koji je ispraćen salvama državno-medijskih žalopojki o nedobronamernom Zapadu, opravdano je pretpostaviti da je javnost dodatno gurnuta u antievropejstvo.

Uvek smo imali situaciju da velika većina podržava „put koji nema alternativu“, a da se drugačija mišljenja smatraju disidentskim ili ekstremnim, uz svesrdne pokušaje društva da ih učini i potpuno marginalnim.

Najveću podršku EU je u Srbiji imala 2003, kada se u prilog pridruživanju izjasnilo 72 odsto građana, a samo osam odsto je bilo protiv. Sve do 2013. godine, podrška tom spoljnopolitičkom usmerenju bila je natpolo-

vična. Većina populacije tokom devedesetih je imala negativan stav o Zapadu, a ako bismo se vratili još unazad, u osamdesete, videli bismo snažnu većinsku podršku „Titovom putu nesvrstaniosti“. Javnost u Srbiji je tako, u četiri decenije, prošla put od neupitne podrške politici „ni Istok ni Zapad“, preko podrške potpunoj konfrontaciji Zapadu, zatim podrške politici da Zapad (EU) nema alternativu, do svojevrstnog povratka na pozicije „ni tamo ni ovamo“, uz većinske simpatije prema Rusiji dok sprovodi agresorski rat protiv Ukrajine i Hamasu dok sprovodi terorističke napade protiv Izraela, koji je deo ili bar bliski saveznik „kolektivnog zapada“. Ni u jednoj od te četiri decenije u javnosti nije postojao ozbiljan pluralizam konkurentnih ideja i politika. Uvek smo imali situaciju da velika većina podržava „put koji nema alternativu“, a da se drugačija mišljenja smatraju disidentskim ili ekstremnim, uz svesrdne pokušaje društva da ih učini i potpuno marginalnim. Opisana situacija zapravo ukazuje na to da bi umesto pojma javnost u Srbiji bilo ispravnije govoriti o (službenoj) pseudojavnosti.

Nekritičko jugoslovenstvo (titoizam), nekritički srpski nacionalizam, i nekritičko evropejstvo su različiti pojavi oblici istog stanja političke svesti u Srbiji tokom osamdesetih, devedesetih i u godinama nakon dvehiljadite. U poslednjoj deceniji ta svest je opet pojavno konvertirala, ali svoju suštinu nije menjala. Nju karakteriše nesposobnost da se vidi drugačije, šire i dublje od onoga što je trenu-

tno vladajuća vrednosna matrica, uz izuzetnu netolerantnost prema svemu što se od nje razlikuje. Još jedna opšta karakteristika tog stanja političke svesti, što je možda i najveći razlog za pesimizam prema budućnosti, jeste način i dinamika kojim napušta vladajući i prihvata novi sistem vrednosti. Naime, što realni život snažnije dokazuje da vladajuće, široko prihvaćene vrednosti ne dovode do proklamovanih i željenih ciljeva, vrednosni sistem se od strane političke elite i sredstava državne represije, uključujući i medije, emotivnije i brutalnije brani, a stepen konformizma u opštoj populaciji raste, sve dok ključni društveni procesi koji proizilaze iz tog vrednosnog sistema ozbiljno ne ugroze ukupnu društvenu egzistenciju. Tada dolazi do sloma sistema vrednosti, a većinska javnost preuzima novu vrednosnu matricu koje će se u narednom periodu nekritički držati.

Prema onome što vidimo poslednjih meseci, aktuelna matrica je istrošena, bliži joj se slom, ali se ne nazire da će nakon toga biti suštinskih promena, u smislu stvaranja istinskog idejnog pluralizma. Baš kao što se nakon prvobitnog, originalnog koncepta nesvrstaniosti bitka za dominantnu poziciju vodila između zagovornika građanskog društva po zapadnom modelu i onih koji su bili za kič srbovanje po cenu rata i izolacije od sveta, tako se i sada, nakon očekivanog raspada farsično-tragičnog pokušaja kopiranja nesvrstaniosti sedenjem na više stolica, ponovo vodi bitka za preuzimanje domina-

Oskar Martin-Amorbach, *Sejač* (1937) i pad helikoptera

► cije nad društvom između manjinske prozapadne elite i većinske, antizapadne elite, koje nam nude jednako farsično-tragično ponavljanje nekritičkog evropejstva, odnosno nekritičkog nacionalizma koji vodi u izolacionizam. U dnevopolitičkom kontekstu, to je borba između „proEU“ i „patriotske“ opozicije. Akteri te bitke, s obe strane, i ne pomišljaju na dugoročni suživot konkurentnih ideja i vrednosti, već očekuju da će im se većina koja podržava aktuelnu vrednosnu matricu pokloniti i prikloniti nakon što preuzmu institucionalnu moć, u sledećem, najmanje desetogodišnjem periodu. Istorijsko iskustvo im opravdava takva očekivanja. Cinično se to može i ovako formulisati: treba uspostaviti Vladajuću stranku, nju ovdašnje stanovništvo poštuje i podržava, ostale im uglavnom nisu po ukusu.

Najstrašnije pitanje koje moramo sebi da postavimo glasi imamo li ljudskog potencijala, tog neophodnog pogonskog goriva, da napravimo neki iskorak i preuredimo društvo, ili smo trajno zapali u kovit iz kojeg nema povratka dok se ne svedemo na onaj narod koji može da stane ispod jedne šljive?

Dokle smo kao društvo stigli uz takvu ideološko-političko praksu? Dotle, da se nakon oružanog sukoba sa smrtnim posledicama na Kosovu, u kojem je ključno učestvovao visoki funkcioner „Srpske liste“, što je lokalna ispostava vladajuće partije, čeka čitav dan da jedan čovek, predsednik republike, saopšti

javnosti šta se dešava i šta će biti preduzeto od strane državnih organa. I tako je za svaki problem, u svakoj situaciji. Nakon toga „državni funkcioneri“ i „analitičari“ ponavljaju njegove reči, hvale njegovu „mudrost“ i sprovode njegove naloge. Nema institucija, nema procedura. To nam je veći problem i od kosovskog, a kosovski nas drži zarobljene već pola veka.

I naredni izbori, bilo vanredni parlamentarni do kraja ove godine, bilo redovni lokalni i pokrajinski početkom sledeće, neće se odvijati u atmosferi javne polemike o poreskim stopama, inflaciji, kupovnoj moći ili ljudskim pravima i korupciji, nego opet o istoriji, ratovima, grobovima, žrtvama, herojima, osvetama, zakletvama, a u paketu s tim i o usmerenosti Srbije ka zapadu ili istoku. Nagomilani problemi u privredi, prosveti, zdravstvu i sve ono od čega zavisi kvalitet života u sadašnjosti su ponovo gurnuti u stranu, čak i za debatovanje, a kamoli za rešavanje. Peti oktobar je, zbog sličnog ambijenta, kasnio najmanje osam godina. I sad opet kasni, bar toliko, što proizvodi nepopravljivu štetu od strane autokratske i kriminalne vlasti, ali i dovodi do duhovne bede i materijalnog siromaštva koji ni nakon političkih promena ne mogu da iznedre perspektivno društvo. To istorijsko kašnjenje ima visoku cenu. Sada, kada se nazire da se krug zatvara, ali i da su ponudene alternative takođe već viđene, najstrašnije pitanje koje moramo sebi da postavimo glasi imamo li ljudskog potencijala, tog neophodnog pogonskog goriva, da napravimo neki iskorak i preuredimo društvo, ili smo trajno zapali u kovit iz kojeg nema povratka dok se ne svedemo na onaj narod koji može da stane ispod jedne šljive?

Kapacitet ovdašnje populacije da postane pluralističko društvo je verovatno bio približan onom kod hrvatske ili rumunske populacije krajem osamdesetih, ali se nije realizovao kao u ta dva susedna primera. To se nije dogodilo slučajno, nego je posledica sistematskog sprečavanja s vrha, od strane svih pominjanih elita. I ovde treba izneti terminološku napomenu da se zapravo radi o kvazielitama. I ma koliko one bile različite u zagovaranju željenog spoljnopoličkog usmerenja Srbije pa i uređenja društva, sve su, nekada pojedinačno, a nekada udruženo, povlačile poteze

koji su doveli do današnje apatičnosti, konfuznosti i nesnalazjenja naše javnosti u savremenom svetu, odnosno Evropi.

Da bi se lakše razumelo zašto su u pitanju kvazielite, neophodno je skrenuti pažnju na raširenu pojavu intelektualnog konvertitstva, kojeg u dnevnoj politici u stopu prati fenomen „preletača“. Na Filozofskom fakultetu u Beogradu, na kojem bi trebalo da se rađa, neguje i uvažava kritičko mišljenje, 2010. godine je gostovao profesor Mariborskog univerziteta dr Sergej Flere i održao predavanje na temu „otvorenog društva, multikulturalizma i tolerancije“ podučavajući naše buduće sociologe pluralizmu i evropskim vrednostima. Uvaženi gost i predavač dr Sergej Flere je intelektualni konvertit koji je svojevremeno gorljivo branio vrednosti jugoslovenskog, socijalističkog, jednopartijskog društva. Bio je predsednik ideološke komisije koja je 1981. godine udaljila s novosadskog univerziteta sociologa Lasla Sekelja uz obrazloženje da je „potejivao značaj diktature proletarijata u delima klasika marksizma“, da je „jednostrano i neobjektivno ocenjavao stanje društvene misli“ i da je time „došao u sukob sa linijom Saveza komunista“ (navodi su iz Izveštaja fakultetske komisije formirane s ciljem da izvrši pregled i analizu radova magistra Sekelja, i Referata te komisije za reizbor Sekelja na mesto asistenta). Ideološko konvertitstvo intelektualaca može se lako pratiti jer oni iza sebe ostavljaju materijalne dokaze svojih bivših i aktuelnih, a protivrečnih ideja, stavova i postupaka. Čak i letimičan pogled u prošlost današnjih domaćih ideologa „evropskih vrednosti“ (uzmimo za primer Janka Veselinovića, opozicionog političara parlamentarne grupacije „Pravac Evropa“, a nekadašnjeg delegata na kongresu Saveza komunista) pokazuje da je često reč o bivšim promoterima ideja poput društvene svojine, socijalističkog samoupravljanja, nesvrstanošći i sličnih. Da li su zbog toga izloženi javnoj kritici ili argumentovanom preispitivanju stručnog ili bar moralnog kredibiliteta? Uglavnom nisu. Kritika i preispitivanje te vrste ne stanuje u Srbiji.

Od strane opisanih pripadnika (kvazielita, Srbija je pune četiri decenije svesno i ciljano centralizovana, izborni sistem joj je s name-

rom doveden do toga da se samo još šef države bira većinski, po imenu i prezimenu, a da se sve druge instance biraju proporcionalno, preko izbornih lista i stroge partijske kontrole. Nadalje, u političkim organizacijama je decenijama prisutna negativna kadrovska selekcija, one se i formiraju kao inokosna politička preduzeća, koja imaju (neprikosnovenog) lidera, grupu njegovih bliskih saradnika i bespogovorne sledbenike. U javnom prostoru obitavaju grupe i organizacije koje su uz pomoć centara moći iz takozvane „duboke države“, narodski rečeno „službi“, formirane s ciljem da obesmišljavaju političku borbu i da kompromituju građanski aktivizam. Političke promene su kompromitovane brzim i lakim odustajanjem od predizbornih obećanja udruživanjem dojučerašnjih navodnih ideoloških protivnika u jedinstvenu vlast, kao i nebrojenim primerima prelatanja iz opozicionih u vladajuće grupe.

Država nam liči na politički eksperiment u kojem izborna kampanja ne prestaje, a u prilog tome govori činjenica da je za tri decenije višestranačja češće bilo vanrednih nego redovnih izbora. U trenutku pisanja ovih redova nagoveštavaju se još jedni takvi do kraja godine ili u proleće sledeće, a atmosfera sve više liči na onu iz dvehiljadite: opozicija izgleda kao slabašna i razbijena, neomiljena, ali uprkos tome ni vlast ne može „mirno da spava“ jer su joj rezultati takvi da i tradicionalni glasači svakog ovdašnjeg autokrate, a to su pre svega pripadnici kontingenta starijih i slabije informisanih ljudi, sve otvorenije pokazuju nezadovoljstvo životnim standardom koji se ubrzano urušava. U tim uslovima ne pomaže ni „pensionerska kartica“ ni parizer propaganda.

Do političkih promena će doći, populacija u Srbiji ima dovoljno političkog kapaciteta da u nekom trenutku zbaci vladara glasanjem protiv njega, čak i u krajnje antidemokratskim uslovima, ali je veliko pitanje, pošto je svakog dana sve manja i sve starija, ima li kapaciteta da u institucionalnim okvirima, ili revolucionarno, napravi civilizacijski iskorak i ne zaustavi se samo na personalnim promenama na Andrićevom vencu i u Nemanjinoj.

Karl Schlageter, *Odmor žetelaca* (1938) i Gornje Nedeljice

Političko raspoloženje, dijagnoza i uvreda

Restauracija zločinom

Karl Diebitsch, *Majka* (1938) i klanica u Ritopeku

Zoran Gajić

Slobodanovim slikama možda nisu potrebne reči. Nama, koji ih gledamo, one nedostaju i delimo ih čim ih se dokopamo. Kako koju izustimo želimo je poslati drugome, što stvara seriju posrednika. Posrednici su, kako kaže Delez, od suštinske važnosti: „Potrebni su mi posrednici kako bih se izrazio i oni se nikada ne izražavaju bez mene: uvek radite u grupi, čak i kada izgleda da ste sami.“ (*Pregovori*)

To znači da, ako i ne nedostaju slikama, Slobodanu naše reči mogu nešto značiti. Mogu i ne moraju, što nas dovodi pred pitanje značenja koje je u ovom kontekstu i pitanje značaja. Zbog čega bi naše reči uopšte bile važne Slobodanu i, obrnuto, zašto bi nama njegove slike bilo šta značile – zašto bi bile značajne ili važne? No biti značajan ili važan, relevantan, nije jedino značenje značaja. Tu je i smisao značaja koji se pragmatički može izraziti pitanjem: čemu služe i šta izazivaju ili pokreću Slobodanove slike?

A-označiteljska semiologija, pa je to onda semiotika, mogla bi poslužiti kao alat kojim bi se razumelo reagovanje na znakove koje nije nužno interpretativno. Međutim, ulog čitavog biltena je politička intervencija. Stanarom mi postavljamo politička pitanja pred ljude, a slikama nas Slobodan stavlja pred umetnost kojom on participira u našoj akciji. Dakako, postoje ljudi koji misle da je čitav *Stanar* i rad Grupe za konceptualnu politiku jedna umetnička intervencija i mi smo u tome videli nevolju. Najpre kao nevoljkost da nas se prizna kao političke subjekte, a onda i našu nelagodu zbog časti koja nam se ukazuje. Pisali smo već o tome, ali da ponovimo i čitaocima NIN-a uz koji su dobili ovaj broj našeg glasila: Proglašenje umetnikom može biti doživljeno kao znak simboličkog nasilja i diskvalifikacije kada iza namere proglašenog ne stoji intencionalno-estetski akt ili namera da se umetnikom i bude.

Čitava stvar sa kolažima, koje radno nazivamo ilustracijama, počela je sa *Stanarom* Romana Polanskog, koji je prvi ušao u Slobodanove slike i sa njima u naš prostor, u prostorije Grupe za konceptualnu politiku. Bilo je to vreme kada smo se osećali kao Tretkovski, kome je namenjena sudbina

svakog stanara koji ulazi u stan iz kog je počinjeno samoubistvo: defenestracija kao jedini izlaz iz paranoične situacije u koju nas je gurala i pokušala smestiti novosadska vlast, a ova se proteže i na opoziciono-aktivističku scenu i medije koji bi trebalo da su slobodni i kritički. No budući da smo u prizemlju u Pariske komune 42, a ne u ulici Kale 39, nastavili smo sa radom i montažama kojima izražavamo svoja osećanja, misli i namere.

Kosovski *Stanar* je izazvao najviše reakcija i to baš zbog Slobodanovih slika. Srpski nacoši su trgli penu kada su videli preklap fresaka i ljudskih ostataka da su momentalno i tviteraški hrabro zapretili tužbama. Naš poziv na priznanje Kosova proglasili su pozivom na rušenje ustavnog poretka, ali ih je već narodnjački advokat, Vladimir Gajić, urazumio i utešio. Sloboda izražavanja nas štiti od rodoljubive pravde, ali ne i od beznačajnosti u pogledu odziva na naš apel da se Kosovo prizna a javni govor o priznanju učini legitimnim političkim stavom u Srbiji. Osim ovoga, imali smo kao odgovor i simptomalno javno ćutanje koje hronično prati naš rad. Ali evo nas opet pred Slobodanovim montažama i one danas imaju novo rešenje sučeljavanja slika.

Realno susedstvo mantije i pištolja, krsta i retrovizora u blindiranom automobilu kriminalca ili brojanice i krvavih ruku koljača izazivaju manje sablazni od preklapanja slika leševa i manastirskih fresaka, odnosno hladnjače i kosovke devojkice u *Stanaru*. To je zato što ljudi više drže do forme nego do vrednosti u koje veruju: „Forma je postala izvanredan predmet moralnih neprijateljstava, estetskih rasprava

Nacističko slikarstvo prikazuje život vredan življenja, porodični i radni život, a slavi pobjedu nad „degenericima“ koji za naciste nisu bili samo umetnici.

i političkih sukoba.” (Mišel Fuko) Ljudi, dakle, cene umetnost i svesni su njenog značaja koliko i značaja značenja koja su u stanju da odgonetnu i proizvedu, a Slobodan nas novim kolažima i ovaj put uvodi u problem tehnike kao ključa interpretacije.

Nacističko slikarstvo prikazuje život vredan življenja, porodični i radni život, a slavi pobjedu nad „degenericima“ koji za naciste nisu bili samo umetnici. Podrivanje vrednosti se ogledalo u eksperimentalnim formama života i stvaranja koje su svojom „nakaznošću“ provocirale način opažanja i vrednovanja stvari kojima su Nemci Trećeg Rajha gradili svoj *etos*. Nordijskim i antičkim mitovima trebalo je potvrditi njihovu univerzalnost, iako je ona morala sačekati posebnost rase koja će je ovekovečiti. Prema tome, ničega banalnog nema u čestitoj glavi pravog nacističkog umetnika.

Sa ovim slikama Slobodan kombinuje slike koje prikazuju mesta naše kriminalne i zločinačke svakodnevice. To su i mesta zločina, i mesta njihovog obeležavanja: Jovanjica, klanica u Ritopeku, Savamala, a do kraja pripreme biltena za štampu biće ih još. Međutim, ono čime ih ukršta, dovodi u vezu ili kolažira, takode je slika, tačnije forma, i predstavlja nešto za čim je Slobodan tragao kao za trećim planom slike koju sklapa. Ja ne znam da li je to i našao, ali mi je rekao šta je uradio.

Prvobitna ideja je bila da se slike preklapaju kao da se cepaju, dakle formom koja dočarava cepanje. Kao da su u pitanju plakati koji se prelepljuju i kidaju, ali tako da oba ostaju još uvek razaznatljiva. Međutim, od toga je umetnik odustao i odlučio se za nešto suptilniji ulaz u problem slika koje su u igri a koji se počeo postavljati tehnikom rešenja. Oštećenost slika platana nacističkih slikara prikazana je oblikom oštećenja na površini freske koja, međutim, ne igra semantičku ulogu u stvaranju, pa ni u interpretaciji dela. Freske sa kojih je skidao oblike oštećenja nisu bitne, ali je tretman oštećenja ono što nam sada daje ime tehnike preklapanja ili kolažiranja slika koje svojim smislom učestvuju u tumačenju dela.

Tu tehniku ja sada nazivam *tratedo* (*tratteggio*), što je samo naziv za tehniku restauracije koja podrazumeva takvu rekonstrukciju dela koja ni na koji način ne dovodi u pitanje celinu dela koje treba sačuvati. Nije dozvoljeno kopiranje

► niti izmišljanje, ali nije dozvoljeno ni nanošenje slojeva boje kojima bi se stvarala površina podložna perceptivnom uobličavanju. U pitanju je metoda retuša kojom se reintegriše slikani sloj nizom crtica različitih tonskih vrednosti koje se sa veće udaljenosti ne vide jer se stapaju u oblike i površine oštećene slike. Bitno je da se sačuva glavni oblik, i po cenu gubitka oblika delova slike. E pa Slobodan se hvata baš oblika nedostalog dela i smešta ga na sliku slavljenog života – života vrednog slave – ali u njega pušta sliku pozadine, neslavne stvarnosti kojom se, iako ne dičimo, služimo da sačuvamo sliku vrednosti do kojih nam je stalo.

Stvarnošću naših zločina branimo život koji smatramo vrednim.

Na ovom prostoru nema ni društva ni zajednice, već samo organizacije vlasti.

Meri Kaldor, žena koja dobro poznaje ove prostore i koja je na njima razvila koncept *Novog rata!* Najtoplije preporučujem njene knjige.

Nije ovakav sud izraz nekakvog evolucionizma koji drugog tretira kao zadocnelog, zaostalog ili nedoraslog. Infantilizacija je globalni fenomen, tako da ne pričamo ni iz pozicije centra koji na periferiji vidi nezrele i nedovršene države i ljude. Nema tu nikakvog *telosa* spram kojeg bi se utvrđivao stupanj ostvarenja, iako su intenziteti sa kojima imamo posla činjenice vredne mišljenja. Ovo je političko raspoloženje, dijagnoza i uvreda. Dakle, akcija. Politika nije ni kultura ni kulturalizacija ali politički se može reći da na ovom prostoru nema ni društva ni zajednice, već samo organizacije vlasti.

Ali zašto je majka fašistička? Pa zato fašisti misle da samo oni imaju majku i da je samo njihova vredna ljubavi. Da u Srbiji ima majki koje nisu vredne žaljenja dokaz je majka Aleksandra Halabrina, ubijenog mladića bez dosijea kojeg smatramo kriminalcem iako prema njegovim ubicama i gospodarima gajimo strahopoštovanje. Da, gospođa Halabrin je bila tema razgovora kada je počela izgradnja ne samo ove slike već i ostalih ideja. Vrednosti do kojih drže naši novi, savremeni fašisti, neguju se u društvu zločina i često su zajedno na njihovom braniku – fašisti, panduri i kriminalci. Svi mi ostali smo degenerici i bezroditeljni. Prepuštamo im poslove i dane, domaći i porodični život – oni su tu da ga brane od nas.

Eto to se htelo reći i pokazati slikom, pa je to rečeno i u tekstu koji čitate. A da li je trebalo objasniti to što se vidi i da li je objašnjenje suvišno? Tekst i slika nisu samo provokacije, oni su stavovi i izraz hrabrosti da se nešto kaže javno, što znači da se kaže vama – vama kao svima nama. Slobodanova i naša dela ukazuju na ono što je nama *značajno*. Predložiti jedno delo nečijem sudu dopadanja, estetskom vrednovanju, znači samo poželeti da se delo dopadne zbog važnosti koju mu pri-

Sepp Hilz, *Seljačka Venera* (1939) i glasački autobus

Kao što rekoh, monohromatsku pozadinu čine mesta zločina i mesta slavljenja zločina i zločinaca, ali na njima nije više Nenad Racković u delu Borisa Burića¹, već je to slika i njen nedostatak u čiji oblik se uklapa stvarnost koja će je očuvati. Zato je to oblik površine koja je restaurirana i u koju ulazi naša stvarnost kao sadržina restauracije. Okruženje ili pozadina je ono što obično uništava delo, osnova koja izlazi na videlo kada prizor nestane – stvarno koje se vraća kada nestaju i fantazam i subjekt koji mu odoleva, manje ili više uspešno, manje ili više srećno – a ovde je to stvarnost naših zločina kojima branimo život koji smatramo vrednim.

Međutim, ono što možemo intuitivno i iz primarnog iskustva zaključiti – ovakvog kakvo stičemo kao obični građani, koji možda ni to nismo na teritoriji na kojoj vlada naprednjačka banda – jeste da u Srbiji nema života vrednog življenja. Srbija nije društvo. Zarobljena država, o kojoj smo toliko pričali, dovela je u pitanje i tu identitetsku kategoriju i sada možemo govoriti samo o teritoriji na kojoj živimo i koja je nalik nečijem imanju na kojem možemo i ne moramo ostati i raditi, ali ni kada to želimo to ne ide bez usvajanja u kriminalnu porodicu koja je omiljeni model reakcionara svih fela. Reakcionarna investiranja želje, folklorna i arhaična, mogu biti i revolucionarna, odnosno, progresivna, ali to se ne događa u našem slučaju iako je ime formacije o kojoj je reč Srpska napredna (progresivna) stranka. I to nije samo antropološka hipoteza, kao što nije nikakav moralizam ili elitizam reći da su ljudi na ovom prostoru loši i opasni: da i ovde, kao i u nacističkoj Nemačkoj, ljudi žele fašizam. Nisu li našim teritorijama zavladao gospodari rata i njihove bande, o čemu je pisala

Mislim da ni onima koji su u njoj (vlasti) i njome (vlašću) upravljaju ovom teritorijom ne pada na pamet da tu formaciju smatraju društvom, već utvrđenjem iz kog se u Evropu odlazi kada se žele usluge i proizvodi društvene podele rada. Ovom teritorijom vlada *formacija vlasti*, organizacija, ali ta vlast nije ni policijska, već razbojnička. Ima li kriminalca na ovom prostoru koji ne želi biti pandur i ima li pandura koji se ne loži na krimose i razbojnice? Žele li Srbi da su razbojnici?

Slike i u ovom broju sadrže više od dve i spajaju se imitacijom ili slikom, ikonom ili formom, tehnike restauracije. Sama tehnika nestaje pred oblikom koji je trebalo da deformiše, aformiše ili rasformira. Slobodan uzima oblik površine koja je za restauraciju i koja je na slici slika oblika: slika nedostalog na slici, ikoni, koja je cela jer je u pitanju jedna uljana slika čiju reprodukciju, digitalnu, uzima u obradu. Pojednostaviti odnose znači odmah skočiti na ideju: fašistička majka (Karl Dibič) na mestu zločina i uništenja tela kao dokaza i traga koji bi do njega doveo („Klanica“ u Ritopeku).

Vrednosti do kojih drže naši novi, savremeni fašisti, neguju se u društvu zločina i često su zajedno na njihovom braniku – fašisti, panduri i kriminalci.

daju stvaraoci. To je *smisao* ili *značenje reči* smisao u slučaju značenja *umetničkog dela*. Šta ovo delo znači nije samo šta ono predstavlja, o čemu govori. Figuracija, oblikovanje, nezbežno je kada imamo posla sa sadržajem, ali zašto je nešto važno – to je *estetski* i *etički kapacitet dela*. Zašto moramo na nešto obratiti pažnju i zašto je baš to ono na šta moramo obratiti pažnju jeste *smisao dela umetnosti*.

Značaj dela zato treba osloboditi svake vrednosti i privesti ga dopadanju kojem je u osnovi procenjivanje. Vrednosti su sumnjive jer prizivaju upoređivanja i policijska sameravanja, a u delu je reč o kritici i stvaranju, ili, kako je o Niče u pisao Delez: „procene svedene na svoj element nisu vrednosti, već način življenja, vrsta života onih koji sude i procenjuju, što im služi kao načelo za vrednosti na osnovu kojih sude. To znači da uvek imamo verovanja, osećanja i misli koje zaslužujemo s obzirom na naš način življenja ili stil života“.

Da li to znači da je delo umetnosti koje nije dostojno nečije ljubavi (dopadanja) nedostojno? Zaključimo nastavkom citata: „Ima stvari koje se ne mogu govoriti, osećati ili zmišljati, vrednosti u koje se ne može verovati ako se ne procenjuju „nisko“, ako se ne živi i ne misli „nisko“. To je suština: *visoko* i *nisko*, *plemenito* i *prosto* nisu vrednosti, već predstavljaju diferencijalni element iz kojeg se izvodi vrednost samih vrednosti“. (Delez, *Niče i filozofija*)

¹ „Ritam zločina“, serija fotografija Borisa Burića i Nenada Rackovića, 2018.

Biti samo protiv nije dovoljno

Protiv stihije straha, mržnje i nasilja

Dragan Stojković

Šesti je mesec od kako širom Srbije traju protesti građana pod zajedničkim naslovom PROTIV NASILJA. Od početnih desetina hiljada po ulicama Beograda, broj se sveo na nekoliko hiljada, a po gradovima u Srbiji nekoliko stotina najupornijih. U međuvremenu, lanac nasilja se neprekidno nastavlja, od pojedinačnih porodičnih tragedija i maloletničkih ubistava, do nasilja, ili priprema za ratno nasilje, koje organizuje sama država. Poslednji događaji na severu Kosova, oko manastira Banjska, te reakcija svih društvenih i državnih instanci, i same crkve, razgolićuju višedecenijsku strategiju i politiku pogubnog nacionalnog programa, koja ne odustaje u svom nastojanju da po cenu žrtvovanja svojih građana ostvari proklamovane ciljeve.

Apel PROTIV NASILJA je pokazao i dokle može da dobaci u svojim uvidima u opšte stanje stvari postojeća politička opozicija i slobodna kritička misao. Ne možemo se oteći utisku da je ta misao i ta opozicionost stala na samom početku svoje pobune, svog revolta koji je nastao iz tragičnih događaja početkom maja meseca u OŠ Ribnikar i u Mladenovcu. Naime, od očajničke konstatacije, zahteva i naricanja, nije se odmaklo dalje. Kao da je nasilje uzrok samom sebi i da je dovoljno biti protiv njega.

Treba podsetiti da su u zemlji Srbiji više od 25 godina izlazile novine koje su se zvale REPUBLIKA (1989-2015) koje su u svom zag-

lavlju, iznad naziva, nosile moto: PROTIV STIHIJE STRAHA, MRŽNJE I NASILJA.

Ne ulazeći u detaljan opis sadržaja ovih novina (digitalizovane su dostupne na sajtu Narodne biblioteke Srbije za period 1989-1996. a drugi deo na sajtu www.republika.co.rs) sam moto pruža dovoljno podataka u samo dve reči, koje upućuju na uzroke pojave nasilja u društvu: sistematske proizvodnje i širenja STRAHA, na osnovu toga i propagande MRŽNJE, koji su u atmosferi stalnog nezadovoljstva, besperspektivnosti, nagomilanih frustracija i besa, stvorili zapaljivu atmosferu u kojoj je dovoljna i najmanja iskra, varnica, da dođe do eksplozije.

U strahu su velike oči, pa kad vam najučeniji ljudi u društvu sa svim akademskim titulama – istoričari, književnici, pesnici, politikolozi, razni politički komentatori, zatim

Nezadovoljstvo zbog nezaposlenosti, minimalnih plata, ogromnih socijalnih razlika, beskućništva i života bez budućnosti idealna je podloga da se strah pretvori u mržnju.

patrijarsi crkve koje se narod sujeverno plaši – objašnjavaju da ste ugroženi od drugih, da vas svi mrze zato što ste vi, kao, najbolji, nebeski narod, da se ceo svet udružio protiv vas, a pogotovo vaše komšije, susedni narodi, pa i vaši rođaci i prijatelji koji drugačije misle, onda vas STRAH nagoni da budete poslušni, da verujete vladarima i očekujete zaštitu od njih, njihove vojske i policije.

Vaše nezadovoljstvo zbog nezaposlenosti, minimalnih plata, ogromnih socijalnih razlika, beskućništva i života bez budućnosti idealna je podloga da se strah pretvori u mržnju, jer, drugi i drugačiji su krivi. A pošto su u manjini, idealni su za označavanje kao opasnog neprijatelja. Tako je na primer, Hitler obeležio Jevreje, ali i pre njega mnogi rasisti širom Evrope i Amerike. Taj posao širenja straha, gajenja mržnje preuzimaju mediji, štampani i elektronski, u kojima agresivnost i nasilje u ogromnim količinama i na svakom mestu, postaju banalni, uobičajeni i dozvoljeni. Nikad neću zaboraviti jednu novinsku kratku vest s kraja devedesetih koja je izveštavajući o saobraćajnom udesu glasila: „Slovak pogazio biciklistu“. Nije vozač automobila, nego Slovak. Znači, Biciklisti, čuvajte se Slovaka! Ovakve vesti su mogle masovno da se čitaju u pripremama za ratove devedesetih, a da ne govorimo tokom trajanja ratova. Hrvati su bili Ustaše, Muslimani Balijske, pa je sa prethodnom pripremom koju su izvršili akademici i istoričari njih bilo legitimno ubijati. Podsetimo na ideologiju „Srpskog kulturnog kluba“ iz 1939. o etnički čistim teritorijama

koje je ponovio i patrijarh SPC Pavle u jednom intervjuu NIN-u 1993. godine.

Vratimo se događajima u Banjskoj. Za razliku od Slovaka koji gaze bicikliste, teroristi su veliki i zaslužni Srbi. Kriminogeni M. R. miljenik vladara A. V. i osumnjičeni za organizaciju ubistva Olivera Ivanovića, organizuje do zuba naoružanu paravojnu formaciju sa zadatkom da kod manastira Banjska izazove sukob sa policijom, a zatim i šire sukobe u kojima bi stradali civili, sveštenici i hodočasnici. Što bi bio prvorazredni medijski propagandni materijal i dokaz Evropi kako su Albanci krivi. U sukobu najpre stradaju dva policajca, jedan smrtno, a onda poginu trojica paravojnih napadača – oni dobijaju oreol junaka, nacionalnih heroja! Dobijaju dane žalosti i sva moguća odavanja pošte zaslužnim građanima. Jer su branili „srpske svetinje“. Iako je po društvenim mrežama kružila fotografija dvorova M. Radoičića građenih po uzoru na latinoameričke narko bosove, niko se na RTS i pratećim nacionalnim frekvencijama nije zapitao da li je Radoičić na tu svoju imovinu mislio kao na srpsku svetinju.

Strategija STRAHA, MRŽNJE I NASILJA je formula kojom se efikasno vlada ovim narodom više od tri decenije i to je najefikasniji način da se građani međusobno plaše jedni drugih, da se mrze, i da misle kako je fizička eliminacija neprijatelja jedino rešenje. Bez stavljanja sva ova tri pojma u agendu sa kojom se želi Oslobođenje neće biti rezultata. Samo PROTIV NASILJA, nije dovoljno. ▶

Hans Schmitz, *Porodična slika* (1938) i Savamala

Zanimljivo je da jedan deo opozicije u borbi protiv vlasti, takođe nastupa sa istih pozicija – mržnje i nasilja. Zanimljivo je činjenicu da je najveći broj stanovništva, preko 40% biračkog tela koje apstinira na izborima, ne samo zastrašen, sluden i dezorijentisan, nego i ZGAĐEN političkom situacijom povučen u svoja četiri zida sa zapušanim ušima i očima. Ionako težak život im zagorčavaju nepotrebni blokadama saobraćajnica i strahom da će izgubiti i ovo malo što imaju.

Kako se izvući iz tog začaranog kruga laži, nekažnjenih prevara, straha, mržnje i nasilja? Biće to, ako ga bude, dug proces. Ali on ne može početi ako se ne počnu slati poruke Istine, koje raskrinkavaju laži i oslobađaju od straha. Ako se nasuprot mržnji pruže ruke saradnje, izgradnje drugačijeg društva. Bitno drugačijeg. U kojem se svi protesti, duvanja u pištaljke i parole ne završe sa smenom Kurte i Murte. Protesti PROTIV postojećeg režima

treba da prerastu u ZAHTEV ZA – ne za puku smenu režima, nego za PROMENU SISTEMA. A o tome, kakav je to željeni sistem potrebno je otvoriti najširi društveni dijalog, kako bi se građani oslobodili od straha i mržnje izjasnili. Ne da nam opet pametuje par desetina istih faca koji se ne skidaju sa TV ekrana i stranica tabloida decenijama. Sretao sam po Srbiji mnogo dobronamernih i pametnih ljudi u svim strukama i oblastima života koji su

potisnuti od partijskih kadrova, karijerista, neznalica i ordinarnih lopuža. Oni imaju šta da kažu.

Dajte šansu nevidljivim građanima!

Iz govora na protestu "Srbija protiv nasilja", u Gornjem Milanovcu, 8. oktobra 2023.

Alfred Bernert, *Helmut sa kopljem* (1933) i Jovanjica

Zapažanja jednog uzorno politički artikulisanog opozicionara

Dogovor za pobjedu nad samim sobom

Dejan Atanacković

Spada li pojam *politička artikulacija* još uvek u oblast realnih društvenih procesa ili je s vremenom zalutao u domen mita ili legende? Kada se jedna te ista floskula ponavlja mesecima i to od strane tolikog sveta (jer eto, ni sam ne pamtim koliko sam je puta izgovorio samo tokom ovog prohujalog leta) ljudi nekako neminovno počnu da gube odnos prema smislu tog pojma, sve dok potpuno ne zaborave šta je on uopšte trebalo da znači i šta je bilo ko ikad pod tim pojmom podrazumevao. Tako je to ponekad sa rečima, posebno kada iza reči ne stoji bogzna šta.

A ovaj tekst, sticajem okolnosti, upravo je tom pojmu trebalo da bude posvećen. Trebalo je, ali šta će biti dok dođem do kraja, to niko ne zna. Pišem sporo, ne tako sporo koliko je pojam *politička artikulacija* bilo potrebno da se tokom leta izgubi u mističnoj magli, ali dovoljno sporo da do svršetka ovog teksta možda čak i nestane iz upotrebe. Možda, kada završim sa pisanjem, ukucam *politička + artikulacija* u gugl i umesto sadašnjih 167.000 rezultata, ne izađe ama baš ništa, kao da te dve reči nikad niko nije ni pomislio da stavi jednu pored druge.

Sećam se jednog nedavnog, neizdrživo sparnog protestnog popodneva u Jagodini, kada sam, hladeći se papirom sa pripremljenim govorom, ophrvan neugodnim predosećajem, uviđao da se, koliko god njime mahao, vazduh uopšte ne pomera. Okupljali smo se svakog petka i subote, i strpljivo čekali trenutak *političke artikulacije*, uporedo sa najavljenom *radikalizacijom protesta*, ne znajući tačno po čemu se ovo drugo od prvog razlikuje, ili je to možda bilo samo drugo ime za jednu te istu stvar. Govorili smo, gde god bismo se zatekli, u Novom Sadu, Kragujevcu, Gornjem Milanovcu, Šapcu, da su neophodne kako *artikulacija* tako i *radikalizacija*, koja je iz artikulacije trebalo da proistekne. Ili možda obrnuto. Govorili smo takođe: *Nema nikakvih izbora po diktatu režima. Nema izbora dok se ne ispune zahtevi protesta. Ne dolaze u obzir, pogotovo ne svi izbori odjednom. Znamo za jadac, pa nismo valjda blesavi... Nismo mi dva, tri, četiri meseca na ulicama da bismo na kraju pristali na nekakve izbore po meri i diktatu režima.*

Onda je četiri meseca prošlo, i u velikom finalu leta – sa mučnim početkom školske godine, brutalno ukinutim anketnim odborom za utvrđivanje okolnosti dva masakra, s roditeljima đaka u potpuno opravdanoj panici i naoružanim

policajcima pred školama, uz ponavljanje i pretnje nasiljem manje-više na svakom koraku, uz novi rijaliti Željka Mitrovića primereno nazvan Elita, uz komotno usvojen Zakon o konverziji zemljišta, uz netaknute i neuznemirene Gašića i Vulina, ukratko uz režim koji je bio, kao što su se mnogi neobično maštovito trudili da primete, *vidno oslabljen i poljuljan* – najednom je saopšteno da je opozicija spremna za izbore.

Beogradske? Ma ne, već za sve izbore istovremeno, i to što pre to bolje.

Svi simptomi bolesti raskošno bujaju, svako u skladu sa sopstvenim političkim ulogom učestvuje u patološkoj laži koja se meri što izgovorenim budalaštinama što budalastom tišinom.

Ne kažem da je to imalo ikakve veze jedno s drugim, možda je to bio moj sasvim lični osećaj naprasne povezanosti mnogih naizgled raznorodnih fenomena, no nekako je baš tih dana momentalno porastao broj psihopata koji ubijaju sebe i druge vozeći suprotnim smerom na autoputevima. Čini mi se da sam istog dana kada sam prvi put čuo onu rečenicu *Ako vlast neće da ispuni zahteve protesta, ispunićemo ih mi*, i sam video jednog koji, negde posle isključenja za Konjarnik, u pravcu Niša pravi polukružni zaokret ka Zagrebu. Trebalo mi je, zapravo, nekoliko dana da shvatim, tačnije da *saznam*, jer mi je tako objašnjeno, da je čudan osećaj koji me je tih dana obuzimao dolazio od toga što smo konačno i ja, i parlamentarna opozicija, i svi moji sugrađani na protestima, najednom, i ne znajući to, bili *politički artikulisani*, verovatno donekle i *radikalizovani*, premda ne i na način koji je bio sasvim u skladu sa očekivanjima mnogih od nas.

Onda se mesec dana kasnije dogodila Banjska. Srbija organizuje i finansira terorizam, Srbija se smešta među zemlje neprijatelje civilizovanog sveta, pa i svojih najznačajnijih saveznika, a Kosovo se, sasvim prikladno, i uvek *kao poručeno*, vraća u najošttriji fokus srpske političke psihoze. Svi simptomati bolešti raskošno bujaju, svako u skladu sa sopstvenim političkim ulogom učestvuje u patološkoj laži koja se meri što izgovorenim budalaštinama što budalastom tišinom. Eno ga i Novak Đoković koji svoje flomastersko srce nudi „herojima“ koji ubijaju iz zasede, pa se čak i Vučić preznojava pred Kristijan Amanpur jer previše ova zemlja ima heroja, kako za unutrašnju tako i spoljnu upotrebu, kao mast za hemoroide.

Proevropska opozicija ne deluje previše zabrinuto ni najavljenim evropskim sankcijama, naprotiv, kuražno se ponavlja da je Vučić *dokrajčen*, da je to kraj njegove kosovske politike, samo što se zaboravlja da kosovska politika ne postoji, da je to organizovani kriminal loše maskiran u politiku, a da jedino okrilje iz kojeg bi *nekakva* politika prema Kosovu morala da proistekne, jeste okrilje opozicione evropske Srbije, kao pitanje koje se najdirektnije tiče srpske, pa i kosovske, evropske budućnosti. Pa ipak evropska Srbija (koju, dosledno svojim neobično introvertnim stavovima, u Evropi niko ništa po tom pitanju i ne pita) ili čuti kao zalivena, ili se povremeno neki njen načelni predstavnik istrči i glupavo razotkrije svoj duboko antievropski duh.

I šta se sada, u mesecu oktobru, pet i po meseci nakon dva masakra i početka protesta protiv nasilja, i pola meseca od terorističkog napada u Banjskoj, govori građanima iz opozicionih redova?

Pomozite nam da bismo vam pomogli. Nemojte obraćati pažnju na naše nedoslednosti, nemojte brinuti brigu zbog toga što vam se čini očiglednim da se postupa po potpuno pogrešno shvaćenom redosledu stvari. Ne dosađujte nam brigom što o ključnim stvarima čutimo jer, ruku na srce, znate i sami da niste u stanju da o isuviše kompleksnim stvarima imate sopstveni sud. Nemojte da vašu nekonstruktivnu kritiku proglašavamo za suprotstavljanje promenama ili podršku režimu. Nemojte,

bolje je za vas, jer ćemo vas svakog dana podsećati, makar to bilo i bez ikakvog osnova, koliko je pogrešno biti apolitičan, koliko je pogrešno zadržto insistirati na nekakvim precenjenim istinama, i koliko ćete sami biti krivi ako i ovog puta zaseremo stvar.

Odmah da kažem – jer vidim da me nepoverljivi čitalac već procenjuje i svrstava među tragače za dlakom u jajetu, među cepidlake i salonske opozicionare, među omražene pripadnike kruga dvojke (još jedan za mene potpuno mističan pojam) ili naprosto za običnog drkadžiju kome nikad ništa nije po volji – odmah da kažem, dakle, na predstojećim izborima daću punu, nedvosmisleno podršku građanskoj, proevropskoj opoziciji bez obzira na format u kojem će se na izbore izaći, kada god i kakve god izbore dočekamo, makar po mom mišljenju bili ishitreni, kontradiktorni, iritirajući, makar neodoljivo ličili na *izlaznu strategiju* iz onog bezidejnog leta sumanutih oluja i nesnosne vrućine.

Kako građani da očekuju da će opozicija ispuniti protestne ili bilo kakve zahteve upućene režimu, ako ne ispunjava jedan jedini elementaran i nesporno racionalan zahtev koji upućuju građani: jedna lista proevropske opozicije.

Eto, prevalio sam to preko jezika, glasno izgovorio kucajući, da ni sam ne budem oko toga u kakvoj zabuni ili nedoumici. I sve je to potpuno nesporno jasno i zato moram sebe da podsećam da nikome ne treba da stajem na muku, pa ni sebi. Neću više, nakon ovog teksta, da postavljam pitanja kao što je recimo: kako građani da očekuju da će opozicija ispuniti protestne ili bilo kakve zahteve upućene režimu, ako ne ispunjava jedan jedini elementaran i nesporno racionalan zahtev koji upućuju građani: jedna lista proevropske opozicije. (Nije li svim onim partijskim kadrovima koji ne odvajaju pogled sa ispitivanja javnog mnjenja doprlo do svesti da je upravo to ključni zahtev javnosti?) Niti ću više ikada da se zapitam nije li ta, najpre *izvesna*, a potom *izvesno propala* najava jedne liste, imala za cilj da jednu *izlaznu strategiju* upakuje u što uverljiviju lažnu nadu. Neću se pitati, jer mi se, ovako politički artikulisanom, to u datom trenutku čini zaista krajnje neprimereno, te ću i ovo poslednje pitanje do daljnjeg ostaviti samo za sebe i svoju intimu: nije li naš dogovor taj da *našeg* dogovora komotno ne bude?

Ipak, reč je o mojim prijateljima, dobrim i vrednim ljudima koje iskreno poštujem, u čije sam najbolje namere, između ostalog, vrlo dobro upućen. Prijateljima koji, doduše, ne odgovaraju uvek na pisma, poruke i pozive (što bi rekao Vudi Alen: *showbusiness is not dog eat dog, it's dog doesn't return other dog's phone call*) no svejedno, neću imati ni trunke sumnje da dajem podršku jedinom mogućem putu i jedinom preostalom pokušaju spašavanja svega što se ovde još spasti može.

Ko nam je kriv što moramo uvek da primećujemo da ovo društvo nema ni približno toliki problem sa Vučićem po sebi, koliko sa Vučićem u sebi.

I neka ostane samo kao jedno sporedno zapažanje za kraj ovog teksta, da zaista veliki deo onih nekoliko stotina ili nekoliko hiljada ljudi koji u ovoj zemlji čine najsolidnije jezgro *kulturne i društvene opozicije*, a koje sada opozicione stranke pozivaju na saradnju, suštinski nemaju svoju političku opciju. Nemaju svoju političku opciju upravo oni koji ljubazno i strpljivo već godinama očekuju da se o najvažnijim pitanjima govori samo to što se zaista i misli, oni kojima se ne može namesto bubrega prodati ono što bubrezima nisu, koji smatraju da je uzrok katkad urgentnije adresirati od posledice iako to zahteva ponešto veće intelektualno ulaganje, te se i taj poziv opozicije, sve u svemu, javlja kao nešto pomalo bizarno, pomalo i tužno, kao setni podsetnik o jednom uzaludnom bačenom vremenu, u kojem je dosad jedina zagantovana stvar bila ponavljanje istovetnih grešaka.

Uostalom, neka moje sumnje budu samo moj problem, i problem nekoliko hiljada nas koji delimo poneko zajedničko mišljenje. Ko nam je kriv što u sopstvenom društvu nismo nikada dogurali do kritične mase, svi mi izdajnici, plaćenici, *antisrbi* i *autošovinisti*, pa da budemo faktor partijskih odluka makar u sopstvenim strankama ili strankama koje smatramo bliskim. Da budemo tas na vagi koji će i u najpreplašenijem politikantskom umu biti ona teža strana u odnosu na beslovesnu populističku gomilu. Ko nam je kriv što smo uvek jedni te isti, što su uvek baš naša imena na nekim uto-pijskim peticijama i apelima, što smo omatorili buneći se i što je to protiv čega se bunimo nalik na sistemsku bolest na čije se simptome može jedino ukazivati nepopularnom kritikom većinskog društva. Ko nam je kriv što moramo uvek da primećujemo da ovo društvo nema ni približno toliki problem sa Vučićem po sebi, koliko sa Vučićem u sebi.

Ko nam je kriv.

Arthur Kamf, *Povratak sina* (1929) i Lučani

Rasprava o politici indulgencije

O sumnjivoj iscrpljenosti jednog političkog subjekta

Nikola Đoković

Čini mi se da je problem ljudske iscrpljenosti, kao i dotrajavanja svih kapaciteta i resursa za mišljenje i delovanje u srpskoj politici, star koliko i primarna situacija koja ga je generisala – uspon i dolazak Slobodana Miloševića na vlast i krvavi ratovi za teritorije koje su usledili. Nekako, ruku pod ruku sa tim manirom navikavanja na permanentno stanje rata, dugogodišnjeg moralnog i svakog drugog kolapsa, usled svih provizornih kriza, uzmicanja i egzila, išli su i famozna politička apatičnost, utučenost, bezvoljnost, sva ta stanja kojima smo navikavani na trpljenje dok bi svaki naredni razorni talas bio preplavljujući i utapajući, puštajući nas da plutamo u sopstvenoj devastaciji. Tako su se, permanentno bacani ideološkim talasima, indukovano potkapacitetni za rasuđivanje i delovanje, mnogi (malo)građani prilagođavali na novo političko vjeruju, te trajno oglašavali već potrošenima za mogućnost političke akcije. Mnogi su se, tom linijom izuzeća koja se krila u zgodnoj laži o našoj (vekovnoj) iscrpljenosti, prepuštali sveprožimajućoj utrnulosti i neosetljivosti bića, otvrdlog poput neprobojnog oklopa i isprečenog pred drugim ljudskim bićem, koje je zvalo upomoć. Čovek, nacionalno svrstan i opredeljen pre svega, dresirao se raznim metodama samopoštete, učio se da začuti kad je bilo potrebno, zatečen, nemošt i nem na „pravom mestu“ i u „ključnom trenutku“. Sve je manje bivalo svrsishodno pobuniti

se, i ta se praksa demonstrirala i uvežbavala, postepeno, temeljno i dugotrajno (sa nesagledivim posledicama), na svakom kapilarnom mestu koje se moglo još uslovno zvati mestom iskazivanja političkih stavova. Trebalo se utilitarno dovesti u red, posvetiti se „profesionalno“ i hinjeno samo jednom strogo selektivnom cilju, posvedočiti se kao poklonik vere u mogućnosti ličnog prosperiteta i napretka, u grotlu zločina, pronevera, pljački i ubistva. Štednja na emocijama i afektima nije bila samo posledica ekonomskog kolapsa, već i uzdržavanja od svega „preteranog“, od onog nenormativnog i „nesuđenog“ da se, ikako i ikad, izrodi i pomoli ispod fasade rigidne funkcionalnosti. Fokus na kratkoročne dnevne ciljeve, život u insuliranoj lepoti trenutka, postali su strogi kontrolor političkih eksterijera i interijera.

U mom su se slučaju, kroz mnoga previranja i mene, uglavnom smenjivala različita ambivalentna stanja i intimne krize. Ipak, sva ta raznorodna mesta mojih „nasumičnih“ lutanja i kolebanja prožimalo je jedno permanentno stanje koje se nije moglo imenovati kao puka iscrpljenost i predavanje. Možda pre kao žudnja. Upornost te žudnje se pomaljalo uprkos opstrukcijama u govoru i pisanju koje sam pokušavao da prebrodim i savladam, mi-reći pisanje sa mišljenjem i *vice versa*.

Izgarajući u *moralnoj neurasteniji* (kako je to mušičavo stanje moralne „neuračunljivosti“ definisao u svojim romanima i esejima sam Miroslav Krleža), pokušavao sam, za-

pravo, ispisati i poveriti drugome sopstveno misaono tkivo, meso i bilo. Na čuvanje, razumevanje i solidarnost. U buci zvaničnih, propagadnih narativa, u galamdžijskoj kući u kojoj postojano „urla laž“ (Bertold Breht).

Iskušavao sam, kroz prostor i vreme, uprkos životnoj inerciji, fragmentarnu ali upornu misaonu *kristalizaciju*. Sve do onih trenutaka kada je sve postajalo namah otvoreno za raznovrsne uvide. Istovremeno, zbirka pomoćnih, upotrebnih i dostupnih alata bivala je sve oskudnija. Istrajavanje se svodilo na pitanje elementarnog oslonca u produkciji serije kolapsa. Zazivanje tog oslonca postao je dnevni ritual i praska jedne intimne stabilizacije, kako bi se uopšte moglo govoriti i misliti u svetu u kome se nije dalo osloniti na bilo kog, odnosno samo na one probrane koje su ti sreća i slučaj „komedijant“ dodelili kao mogućnost jednog retkog blagoslova, oduzimajući ti sve ostalo. U tački ukrštanja srećnog susreta i faličnog gubitka. Između jednog stanja u kojem, po iskustvu psihoanalize, osiromašuje čitav svet usled gubitka „objekta“ ljubavi („tugovanje“), i drugog, u kome trajno osiromašuje sopstveni ego, jer taj gubitak, bez šanse za preboljevanje, postaje intimno trajno vlasništvo („melanholija“). Gubitak bivše domovine imao je sve karakteristike jedne teško izlečive i zaceljive traume.

Često bi se, to posrćuće i osiromašeno, pauperizovano „ja“, kome je značajno otežano pravo na otpor, doimalo kao izvestan amater i privoljeni početak. Kao nesnađeni diletant u

poretku opšte hajdučije. Kao anahroni preživak iz nekog drugog vremena, koje nije imalo pravo ni zagrliti na rastanku. Ujedno je „ono“ neko ko pokušava da prevaziđe idolatriju političkih vođa, pogrešne idole i uzore. Osećalo se to „ja“, tumarajući od jednog do drugog političkog skupa, kao već upotrebljen i iskorišćen glas koji je davao svoj bespogovorni pristanak, zato što je poverovalo obećanju jedne kolektivne ekstaze i sumnjivog emfatičkog zanosa. Ostavljeno, naposljetku, samo sebi, prepušteno ličnim nedoumicama i sumnjama koje su bivale trajnije i jače od svakog trenutka iluzorne solidarnosti u kolektivu.

Prag tolerancije na teror je, svakako, bio uveliko već pređen, znatno pre te vlastite, turobne političke inicijacije. Useljivao se taj državotvorni teror u gostoprимljivost porodičnih „odnosa“, prihvatani širom otvorenih ruku od „običnih građana“, čestih denuncijata. Siguran u snagu sopstvene mogućnosti maskiranja u „interese svih“, postajao bi taj teror odomaćen, i sonorno usaglašen sa „mišljenjem“ mnogih, pre svega onih sabornih. Bio je to gordi trijumf političkog cinizma u kapacitetima njegovog odstranjivanja i potpunog zatiranja „nepripadajućeg“ mišljenja, na sramotu i poraz svim filozofima stoicima i kinicima. Kao da je onaj famozni pravno-politički nonsens, *lex specialis*, postao ideološki lakmus papir svakog zbivanja, svih regulativa i regulisanja političkog i intimnog života, mera „svih stvari“.

Paul Mathias Padua, *Leda sa labudom* (1939) i mural Ratka Mladića u Beogradu

Šušalo se tako, u vidu nedokazane glasine, da je „narod umoran od svega“. „Narod“ stoga nije mogao da se odluči šta bi sa svojim žalovanjem koje nije uključivalo smrt onih etnički drugih, već isključivo sopstvenih komoditeta, milostivih benefita i uzdarja.

Svesno umanjivanje i iščezavanje ličnosti onoga koji misli, ta politička deminutivizacija, zbivala se u korelaciji sa samoviktimizacijom, apatijom i očajanjem. Jednostavno, „on“, taj nesudeni mislilac, biva iscrpljen, ili pak proglašava sebe za trajno iscrpljenog. Time se ustanovljuje u zajednici jednakih, primajući saučešće i podršku onih već uveliko kompromitovanih sopstvenim nezameranjem. Šušalo se tako, u vidu nedokazane glasine, da je „narod umoran od svega“. „Narod“ stoga nije mogao da se odluči šta bi sa svojim žalovanjem koje nije uključivalo smrt onih etnički drugih, već isključivo sopstvenih komoditeta, milostivih benefita i uzdarja. Narod je stoga potvrđivao sebe u mitskoj „večnosti“ jednog patološkog, hroničnog stanja odumiranja. U skladu sa tim zaveštanjem, narod se jednostavno morao razumeti, baš kao i njegova tavoreća ozlojeđenost. Svi protivnici tog stanja omamljenosti sveopštom iznurenošću, morali su biti unapred učutkani kao

defetisti, navodno kao oni koji prvi odustaju dižući ruke od „svetog cilja“. Trijumfovalo je jedno kapitalno odsustvo (sa)učesća prema svemu što je unapred odstranjeno iz tela političke zajednice, budući da nije zasluživalo status večne žrtve kojoj se podizala paradna spomen-kosturnica. Državotvorna i državnička, dakako. Uprkos stvarnim masovnim grobnicama koje su sejane „negde drugde“ i bez „naše“ nazočnosti, van vidokruga zaslepljenog dotrajavanja u žrtvujućem kolektivu.

Sve to vreme palankom je kolala jedna nikad zaista uzdrmana hipoteza, aksiom. Naime, iz političkog oportunitizma, moralo se pretpostavljati da ta narodnjačka monada čuti nešto dubinski i suštinski važno za sve nas. Kao po onom Koštuničinom, pervertiranom „naravoučeniju“ iz pisma Acii Tomiću (da se „mi“ jedino u „čutanju“ razumemo), sve se dodatno veličalo kao nacionalna moralna superiornost, u jednom (pseudo)mištičnom predavanju zatajnom, „tihujućem“ kultu. „Vertikalna nacija“, ponizno, religijski okupljenja, okamenjena i sapeta u svojoj jatačkoj odanosti sopstvenim egzekutorima, opetovano je prizivana kao nužni sagovornik i sabesednik svakom imaginarnom misliocu i govorniku. Taj poniženi, ali ipak gordi „duh“, bio bi uvek iznova evociran i prizivan iz sopstvene oskudice, baš u svojstvu te lišenosti i umuklosti, kao neupitno herojski i mitski, poslovično „slobodarski“. Tako celivan crkvenim ritualima i milovan rukom demagoga, usled vlastitog grizodušja, kao i poslovične moralne i materijalne bede – što je svima moralo na kraju postati belodano i banalno obznanjeno – taj puk se i dalje doziva i misli sažaljivo i tugaljivo, kao umoran i iznuren, još jednom na izmaku sopstvenih snaga. Potpuno oprhvan i dotučen dok ga sve prevazilazi i u svemu vidi trag one tvrdoglave mitske iscpilenosti predaka u „prelasku preko Albanije“, uprkos svim činjenicama koje bi ukazivale jedino na istrajnost jedne istorijske

laži. A ipak mu se, dok se poziva na „grobove predaka“, njihove vojne pohode i upitni moral, uporno laska i podilazi.

I nakon svih sumornih iskustava bliže i dalje prošlosti, počinjenih masovnih zločina i genocida, mit o konstitutivnoj patničkoj „isrpljenosti“ parapoličkog (metafizičkog) narodnog „subjekta“, još uvek provejava ovim pustopoljinama, kao neuzdrman ideologem. Onaj koji se zove da se veseli, priželjkujući kroz tu pesmu morbidno opelo svim drugim, srodnim i manje srodnim narodima, skandirajući uništenju Drugog kao konačnom izrazu sopstvene „slobode“, zločudno je „sabran“ baš ovih dana, u gotovo svuda izvedenoj, novokomponovanoj himni-budnici „srpskog sveta“. Nova i trećerazredna, a tobože drevna, ustanička, kako i dolikuje mitu o nevinosti nacije. U opozicionim krugovima, opet nas se konspirativno uverava kako je „narod“ sabran oko sasvim drugačijih ciljeva, te ga se mora liderski „slušati“, uz dubok i patetičan gest saučešća, i svo razumevanje za njegovu tradicionalnu, prostorno-vremensku pometenost. O novim terorističkim napadima i ratnohuškačkim planovima „rukovodstva“, kao i priželjkivanju srpske „osvete“ zbog nezavisnosti Kosova, nema ni reči ni pomena, u toj distribuciji opozicione ćutnje.

„Slobodarstvo“ se, stoga, uživa i konzumira kao virtuelni i krajnje simulantni pojam istorijske veličine i političke nužnosti. Kao krajnje bezbedna pozicija koja ne košta ništa onog ko je promovise. Indulgenciju potrošenom političkom biću pružaju svi, na svim stranama onoga što se neutralno imenuje političkim spektrom, a što jako podseća na politički vašar. Baš isti onaj, farsično anahron, sa koga nam se pre izvesnog vremena, još jednom „ujedinjena opozicija“, očitovala i kolektivno uslikala. Upravo u mizanscenu plastičnih balona, šećerne vune i licitarskih srdaca nacionalističkog kiča. Tu, na vašaru, ovi prvaci i „ustanici“, baš kao da su zalutali

u nekakvu opskurnu repliku Karadorđeve ustaničke Srbije, štede i odmaraju takozvani narod, do naredne akcije. „Dok ne napuni baterije“, kako vele. Štedljivo čekajući, valjda, trenutak za upotrebu daljinskog pogona. Narod tako, i metaforički i doslovno, postaje istorijska igračka koja se stalno kviri, od jednog do drugog vašara, očekujući da se neko konačno postara o restauraciji njegovog punog političkog kapaciteta.

Narod tako, i metaforički i doslovno, postaje istorijska igračka koja se stalno kviri, od jednog do drugog vašara, očekujući da se neko konačno postara o restauraciji njegovog punog političkog kapaciteta.

Već uslišene, neme molitve, svedene na proste gestove i jeftinu pantomimu, ovih dana pristižu na dodeljeno im, državotvorno mesto. Volja da se ostane politički bezvoljan, sveden na brojku i zbir, kapitalizovaće se, sada je već izvesno, paradnim zaokruživanjem listića. Na nečemu što će naličiti na izbore. Tamo gde više neće biti nikakve potrebe za bilo kakvim daljim trudom ni „trošenjem“ kapaciteta, usled namirenja istorijske i „građanske dužnosti“. Moći će se još jednom odahnuti od odgovornosti za učešće u ispisivanju novog poglavlja istorije zla.

Samovolja vlasti i proizvoljna fragmentacija društva

Saučešće u vlasti

Petar Atanacković

Jedno od glavnih obeležja diktatorskih, tiranskih i apsolutističkih vlasti su samovolja i proizvoljnost – drugim rečima, nepostojanje jasno definisanog i obznanjenog sistema pravila i procedura po kojima deluju državni mehanizmi i kojih se i oni sami (mehanizmi) pridržavaju u svim okolnostima. Umesto toga, u ovakvim sistemima postoji proizvoljno određivanje, pomeranje i menjanje pravila i procedura, kao i jedna neuhvatljivost tj. neshvatljivost principa (tj. nejasnoća u pogledu principa) po kojima se pravila određuju i menjaju, zašto se uopšte menjaju i zašto se to čini u jednom određenom trenutku, a ne pre ili kasnije.

Kada samovolja i proizvoljnost postanu vodeći državni principi, posledice po društvenu dinamiku obično budu vrlo razorne, budući da doprinose ozbiljnoj fragmentaciji društva. Ova fragmentacija dešava se po nekoliko osnova istovremeno i uglavnom ne samo da ide mimo uobičajenih klasnih podela u društvu, nego ih najčešće i zamagljuje i na taj način (prividno) negira njihovu relevantnost za bilo kakvu vrstu društvene analize. Inače, možda je baš to jedan od razloga zbog kojeg se dežurni marksistički analitičari često ne snalaze dobro u analizi takvih društava, što se onda odražava i u njihovim preporukama za političko delovanje, koje su u najboljem slučaju potpuno odvojene od realnosti, a u najgorem slučaju i reakcionarne?

Uglavnom, spomenuta fragmentacija se odvija na (opet) proizvoljan način i baš zbog toga (dakle, usled nejasnoće na kojim principima se zasniva) dobija na oštrini, agresivnosti, naglašavanju razlika i podela među elementima društvenog skupa, tako da će društvo više nalikovati ozbiljno zavađenju skupini na ivici ne prostog građanskog rata, koji bi imao da potvrdi dominaciju jedne skupine nad drugom, nego pravog rata do istrebljenja, a manje ličiti na apstraktni skup koji bi trebao da se nalazi u jednoj vrsti ekvilibrijuma (nametnu-

tog kroz naddeterminaciju jednog konkretnog principa, praćenog manje-više regulisanim klasnim odnosima i sistemom jasnih pravila i zakona). Društvo u kojem su samovolja i proizvoljnost jedini principi u mnogo čemu je ozbiljno disfunkcionalno, i na neki način nalikuje razbijenom ogledalu čiji svaki deo odražava tek jedan deo lica koje u njega zuri, u kojem svaki fragment ima svoju posebnu perspektivu, dok veća slika i jedinstvena perspektiva nedostaju, i utoliko nije daleko zaključak da je u pitanju jedna vrsta psihotičnog društva – društva koje nije sačinjeno od psihotičnih osoba, nego koje se vodi psihotičnim pravilima, a ta su da se pravila nikad ne mogu tačno znati i da se svako malo menjaju po nepoznatom principu.

Većina građana je prinuđena na neprestanu budnost i jednu ili drugu vrstu aktivne participacije u vlasti, što dugoročno ima vrlo negativne posledice u smislu njihove antiemancipacije, budući da horizont državne politike postaje jedini politički horizont većine građana.

Jedan od zanimljivih efekata ovakve vlasti je i to da je ogromna većina građana na jedan ili drugi način uvučena u njeno delovanje, jer mora neprestano da prati dinamiku vlasti i izmene pravila po kojima ova deluje, a što je nepre-

stan posao, budući da se pravila ne znaju i nalaze se u stanju neprestane transformacije. Drugim rečima, većina građana je prinuđena na neprestanu budnost i jednu ili drugu vrstu aktivne participacije u vlasti, što dugoročno ima vrlo negativne posledice u smislu njihove antiemancipacije, budući da horizont državne politike postaje jedini politički horizont većine građana.

Ovo odsustvo jasnih pravila otvara i neslućene mogućnosti državnih intervencija, pre svega u onim poljima u kojima je državno prisustvo obično neočekivano, ili za koje većina društvenih aktera drži da nije neophodno, ili barem koje zahteva neku vrstu pregovora sa državom i konsenzusa o tome da je njeno prisustvo potrebno ili neophodno i u ovom polju. Pre svega tu mislim na polje svakodnevnog života tj. mikro polje međuljudskih odnosa, (ne)sporazuma, strasti, drama i sukoba.

U slučaju države koja sledi propisana pravila i procedure, ovakve vrste intervencija mogu biti problematizovane upravo pozivanjem na pravila i procedure, pa se završavaju nekom vrstom pregovora i dogovora (dakle konsenzusa) o pravilima i procedurama, koji takve vrste intervencija ili onemogućava ili pak dozvoljava. Kod države čija su glavna obeležja samovolja i proizvoljnost ovakve vrste intervencija javljaju nam se kao naročito dramatične, jer uopšte nije jasno na osnovu čega dolazi do tih intervencija, šta im je cilj, da li se time postavlja neko novo (virtuelno) pravilo, ili je to pre usamljeni slučaj (izuzetak), kao i to na osnovu čega može da se proceni da li je jedno ili drugo. Jer ne može, pošto, kao što je rečeno, pravila i procedure nisu transparentni.

Mit o samovolji vladara

Međutim, funkcionisanje države koja deluje na principima samovolje i proizvoljnosti nije zaista moguće na duže staze, ukoliko samovolja i proizvoljnost nisu široko prihvaće-

Angelo Jank, *Mladi jahači* (1939) i naplatna rampa Doljevac

Samovolja vladara zahteva saučesće građana da bi mogla da funkcioniše.

ni od većeg broja društvenih aktera i samih građana. Kada postoji dovoljno širok društveni konsenzus da su pravila neophodna i da ih se država mora pridržavati, ne postoji ta vrsta represije koja bi mogla da drži sve društvene faktore u pokornosti na duži rok. Mogući su povremeni ispadi, diktature i tiranije su, kao što znamo, moguće i dešavaju se, ali nikada ne mogu da opstanu bazirajući se samo na represiji. Dakle, za opstajanje jednog takvog sistema čiji je vodeći princip samovolja vladara potrebni su građani i institucije kojima je samovoljnost samima u interesu tj. koji sami funkcionišu na principima samovolje i proizvoljnosti. Drugim rečima, samovolja vladara zahteva saučesće građana da bi mogla da funkcioniše.

Upravo je to, rekao bih, zaključak i Mišela Fukoa u jednom od njegovih možda i najinteresantnijih i ujedno u široj javnosti slabije poznatih tekstova, *Životu ozloglašanih ljudi* (*La Vie des hommes infames*). Baveći se sudbinama ljudi u Francuskoj u 18. veku, koji su bili direktno pogođeni represivnim mehanizmom poznatim kao *zapečaćeno pismo* (ili kraljevsko pismo), Mišel Fuko je došao do vrlo zanimljivih rezultata, koji su po mnogo čemu u suprotnosti sa onim što se moglo očekivati, pa bi se utoliko mogli nazvati i šokantnim.

Zapečaćeno pismo je kraljevska odluka u pogledu sudbine određenog pojedinca, koji je imao biti zatvoren zbog svojih zločina i pri tome nije imao pravo da zna ni koji mu se zločini stavlja na teret, ni kako je uopšte došlo do kraljevske intervencije (na čiju pritužbu), niti je na raspolaganju imao bilo kakvu vrstu pravnog leka tj. nije mogao da se brani, niti na bilo koji način ospori odluku. Osim ukoliko sam suveren nije izmenio svoju odluku. Dakle, po sredi je bila najdirektnija vrsta intervencije suverena u živote običnih ljudi sa vrlo dramatičnim posledicama.

Svakako najpoznatija žrtva zapečaćenog pisma je bio Markiz de Sad, mada to ne može da iznenadi, kada se zna kakvu je reputaciju imao. Ono što je Fuko otkrio jeste da je bilo na stotine i hiljade sasvim nepoznatih i uglavnom beznačajnih ljudi kojima se ovakva vrsta gotovo božanskog gneva sručila na glavu zbog daleko manjih „zločina“. Rasipni sinovi koji su trošili porodično nasleđe na pijanke i prostitutke, muževi i žene koji su radije provodili vreme u veselom društvu uz čašicu nego sa svojim bračnim partnerima, bivši monasi skloni pederastiji, ili kojekakve dangube i skitnice čiji se zločin ogledao samo u tome što su svojim prisustvom naružavali (imaginarnu) stvarnost u nekom beznačajnom provincijskom naselju.

Postavlja se vrlo logično pitanje, otkuda baš oni da upadnu u oči *najvišoj vlasti*? Je li moguće da je kraljevska vlast bila tako sveprisutna da joj baš ništa nije moglo promaći i da se onda prevashodno i bavila odstranjivanjem raznih beznačajnih, *moralno posrnulih* pojedinaca, pošto joj je u primar-

nom interesu bila briga o moralnom stanju društva? Upravo na ovom mestu dolazi najzanimljiviji Fukoov nalaz, a taj bi bio vrlo jednostavan odgovor: ne, naravno da nije. Kraljevska vlast nije bila sveprisutna, pa je onda još manje mogla znati ko su uopšte bili neki tamo *Mathurin Milan*, koji je „vodio jedan opskuran život“, ili pak *Jean Antoine Touzard*, „otpadnik iz franciskanskog reda, bundžija, sposoban za najgore zločine, sodomista i ateista“. ¹ Policija u današnjem smislu reči je bila tek u začetku, kao što je i sistem prikupljanja, klasifikovanja i obrade raznih podataka o građanima bio na samom početku (ako se o tako nečemu uopšte i moglo govoriti u to doba). Tako da i nije bilo reči o, iz današnje perspektive gledano, logičnom „prevođenju“ stečenih saznanja o građanima i njihovim odnosima u neke posebne vrste odluka i polisija, uključujući tu i policijske intervencije. Ali otkuda onda intervencije, mogli bismo se zapitati? Otkuda je kralj mogao znati za bivšeg franciskanskog opata ili grešnog sina porodice Milan? Tu nam je Fuko zaista otvorio oči, ustanovivši da se nijedna od tih vrsta intervencija ne bi dogodila da nije bilo odgovarajućih dojava iz njihovog neposrednog okruženja. Dakle, tek kad se *tvoj bližnji* požalio kralju na tebe, kralj je intervenisao. Drugim rečima, kraljevska samovolja bi bila nemoguća bez saučesća građana u njoj.

Učešćem u vlasti ljudi stiču ogromnu moć i jedan zastrašujući stepen uticaja, i tako i sami postaju vlast!

Za ovakvu vrstu saučesća u vlasti zaista je bio potreban izuzetan napor zainteresovanog građanina. Jer se komunikacija sa kraljevskom vlašću odvijala na jedan vrlo ritualizovan način, oslanjajući se na specifičan kôd, koji je morao da ispuni izvesne uslove i sadrži određene ključne reči, da bi uopšte mogao biti prepoznat od strane kralja kao dostojan odgovora. Poznavanje ovog kôda i ove vrste ritualnog komuniciranja predstavljalo je specifičnu vrstu tajnog znanja ograničenog na uski krug posvećenih (advokata, notara i sličnih), koji su ovu vrstu usluge, naravno, dobro naplaćivali. Dakle, da bi se neko otarasio muža raspikuće ili žene raspuštenice, ili prosto odstranio nekog dosadnog pijanca iz komšiluka, bilo je potrebno ne samo da se odluči da je vreme da ih se otarasi, nego da tome posveti svoje dragoceno vreme, rad i ne baš zanemarljivu sumu novca. I ljudi su tome rado pribegavali, kako izlazi iz Fukoovih nalaza. Razlog za to je prosta činjenica da se ljudi, izgleda, rado odlučuju na učešće u vlasti. Naime, za takvu vrstu angažmana sledi jedna gotovo neopisiva imaginarna nagrada! Učešćem u vlasti ljudi stiču ogromnu moć i jedan zastrašujući stepen uticaja, i tako i sami postaju vlast! Kralju nije bila potrebna plaćena mreža policajaca i denuncijanata, kada je već postojala mreža dobrovoljnih pandura i špijuna, tako da je kraljevska vlast zaista bila sveprisutna i to na način opisane

kolaboracije! Drugim rečima, Luj XV ili Luj XVI nisu sedeli samo u Versaju, nego su u liku ovih vlasti žednih građana bili prisutni u svakom selu u Francuskoj! I obrnuto, svaki od ovih građana je bio ne samo savesni građanin, nego se direktno nalazio u službi države, pa je čak bio i sam kralj! I ujedno potpuni ludak, jer od Lakana znamo da se *ludak, koji misli da je kralj, ni malo ne razlikuje od kralja koji misli da je kralj*. Tako da su, u suštini, građanin-denuncijant, pandur i kralj jedna te ista figura tj. isto mesto u strukturi i onda i nije bitno ko ovo mesto konkretno zauzima u kojem trenutku, da li je Luj XVI nezadovoljni otac seoskog grubijana, ili je nezadovoljni komšija bivšeg franciskanca kralj Francuske.

Posledice ovakvog stanja u Francuskoj su bile krajnje dramatične i osetile su se na duži rok. Naime, sumirajući analizu situacije, Fuko nas obaveštava da „intervencija jedne neograničene političke moći/vlasti u odnose svakodnevice biva ne samo prihvatljiva i rasprostranjena, nego čak i vrlo poželjna, a ujedno se od nje i ozbiljno strahovalo. Ova tendencija je postepeno otvorila tradicionalne, na porodičnoj pripadnosti zasnovane odnose zavisnosti administrativnoj i političkoj kontroli. I zato ne treba da čudi da je neograničena vlast kralja, koja je funkcionisala u sred svih tih strasti, besova, bede i zlobe, uprkos ili možda baš zbog svoje enormne koristi građanima postala predmet mržnje i gađenja. Oni koji su pisali kralju molbe za izdavanje zapečaćenih pisama i kralj koji ih je izdavao su na kraju postali žrtve svoje kolaboracije: ovi prvi su postepeno izgubili svoj tradicionalni autoritet u korist jedne administrativne moći; a kralj, koji je svakodnevno bio upetljan u toliko intriga i mržnje, naposljetku je i sam postao predmet mržnje“. ² A svi znamo na koji se način završila ova priča.

Utoliko narativ o proizvoljnom delovanju kraljevske vlasti zaista može da se percipira kao jedan zgodan mit, kojim su, rekao bih, saučesnici u kraljevskoj samovolji, oni koji su njegovu samovolju zapravo ozbiljno i masovno zloupotrebili za svoje samovolje, prikrivali svoje saučesništvo. Kralj je imao biti isključivi krivac i zlikovac, onaj koji se sa trona u Versaju spustio sve do punktova za roštilj među soliterima na Detelinari isključivo zbog svoje perverzne želje da bude sveprisutan i da drži sve pod kontrolom, dok građani nisu imali baš ništa sa svim tim.

Nije isključeno da kraljevi i predsednici republika zaista imaju posve lične, perverzne motive da se uključuju u odnose mržnje, strasti i druge mikroskopske drame i budalaštine svojih podanika i građana, pogotovo ako i sami spadaju u one koji zaista misle da su kraljevi i predsednici republika. Jednog ludaka takvog kalibra imamo baš danas u Srbiji, tako da nam ne pada teško da zamislimo takav scenario. Uprkos svemu, njihova samovolja nije moguća bez kolaboracije građana željnih vlasti. Zato se setimo ove priče jednom kada Aleksandar Vučić padne sa vlasti i kada sva zla počinjena u vreme njegove vladavine budu pripisivana isključivo njemu lično.

1 Michel Foucault, *Das Leben der infamen Menschen*, Berlin: Merve, 2001, 8-9.

2 Isto, 33-34.